

Universiteit Utrecht

“En *toch* is Polen niet verloren...”

Beeldvorming over Polen in Nederlandse krantenartikelen rond de verkiezing van Wałęsa tot president van Polen en de benoeming van Tusk tot voorzitter van de Europese Raad.

Masterscriptie

Interculturele Communicatie

Studiepad: Nederlands

D. A. Boruta (5494621)

Eerste begeleidster: Mevr. drs. E.N. Besamusca

Tweede begeleider: Dhr. dr. J.D. ten Thije

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht 2015

VOORWOORD

Ik ben echt blij. Het is gelukt! Na drie maanden in de bibliotheek is mijn masterscriptie af. Bij deze wil ik een aantal mensen van harte bedanken. Zonder jullie zou het niet gelukt zijn!

Ten eerste, mijn scriptiebegeleiders Emmeline Besamusca en Jan ten Thije. Het schrijven van deze scriptie voelde als een wetenschappelijk avontuur vol met ups en downs. Ik zal dat nooit vergeten. Bedankt voor jullie onschatbare inspiratie, steun, geduld en het vertrouwen in mij. Dankzij jullie ben ik gegroeid en dat voelt gewoon fantastisch!

Ten tweede wil ik ‘bedankt’ zeggen tegen mijn docenten en studiegenoten van Neerlandistiek aan de Adam Mickiewicz Universiteit te Poznań in Polen en van de Universiteit Leiden. Daar is een fundament voor de Nederlandse taal en cultuur in mijn hart gelegd dat mij uiteindelijk Interculturele Communicatie in Utrecht liet ontdekken. Bedankt aan mijn docenten en studiegenoten van de Universiteit Utrecht voor het afgelopen studiejaar. Ook bedank ik de Nederlandse Taalunie voor het vertrouwen in mij en de studiebeurs voor het eerste semester van mijn studie in Utrecht.

Ten derde wil ik mijn familie en vrienden uit Polen, uit Nederland en alle wereldhoeken bedanken die mij de afgelopen vijf jaar tijdens mijn studie in Polen en in Nederland hebben gesteund. Ik ben echt dankbaar dat ik jullie op mijn weg tussen Polen en Nederland tegen kon komen. Het is onmogelijk om iedereen met naam te noemen. Jullie weten wie je bent.

In het bijzonder wil ik nog een aantal mensen noemen op wie ik de afgelopen drie maanden speciaal kon rekenen. Rodzicom, Siostrze, Babciom, Dziadkom oraz Przyjaciołom – dziękuję za Waszą wielką wiarę, niezastąpioną pomoc i odwieczne wsparcie!¹ Tomasz Berliński, voor je goede voorbeeld, vriendschap en hulp gedurende de hele studie! Patrycja Oostdijk, voor je hulp bij mijn onderzoek! Szilágyi János Máté, voor je gezelschap tijdens onze studie in Utrecht en je luisterend oor tijdens lunchpauzes in de eetkamer van Drift! Sabine van Droffelaar en Alex van der Hoeft, voor jullie geduld en controle op taalfouten van deze scriptie! En ten slotte Bartjan van Kolck – bedankt voor alles en bedankt dat jij er bent!

Daria Boruta

Utrecht, 15-06-2015

¹ In het Pools: Ouders, Oma’s, Opa’s en Vrienden – bedankt voor jullie grote vertrouwen, onmisbare hulp en eindeloze steun!

SAMENVATTING

Het doel van dit onderzoek was om de ontwikkeling in de beeldvorming over Polen in kaart te brengen aan de hand van Nederlandse krantenartikelen uit 1991 en 2014. Dit onderzoek was vervolgonderzoek op het werk van El Farissi (2008), Langelaar (2009), Van den Berg (2009), Lukacs (2011), Teissier (2014) en Magaon (2014).

De artikelen over de verkiezing van Lech Wałęsa tot de Poolse president en de benoeming van Donald Tusk tot de voorzitter van de Europese Raad zijn geanalyseerd met behulp van de theorieën over nationale identiteit (Anderson 2006, Ehlich 2010, Leerssen 1993), beeldvorming (Leerssen 1993, 2007, 2010, Beller 2007) en functionele pragmatiek (Ehlich en Rehbein, 1986 en 1993) die ook door de hierboven genoemde ICC studenten zijn gebruikt.

De analyse van de krantenartikelen is gedaan aan de hand van het analyse model van El Farissi (2008). In vier Nederlandse dagbladen is gezocht naar kernwoorden, dat wil zeggen *Pool(s)*, *Poolse X* en *Polen*. De methodologie van El Farissi (2008) is in deze scriptie verder ontwikkeld en is de basis geworden voor het ontstaan van grammaticale en symbolische categorieën van eigenschapseenheden. De gevormde eigenschapseenheden zijn door beoordelaars in categorieën ingedeeld. Op basis daarvan is de definitieve lijst van kennisstructuren ontstaan die de ontwikkeling van het beeld van Polen in Nederland in kaart heeft gebracht.

In navolging van Lukacs (2011) is ook onderzocht of er sprake is geweest van verschuiving van het archetypische beeld van Polen (Gerrits en Leerssen 2007) in de geanalyseerde periodes. Bovendien is er gekeken naar de verspreiding van de kennisstructuren over de artikelen in onderzochte dagbladen (de Telegraaf, de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw). Aan de hand van de gevormde kennisstructuren is ook de ontwikkeling van de beeldvorming in het kader van economische en historische verhoudingen tussen Nederland en Polen geanalyseerd.

Uit de resultaten van dit onderzoek is gebleken dat de beeldvorming over Polen in de Nederlandse pers in de afgelopen kwart eeuw positiever en genuanceerder is geworden. Er is uitgekomen dat er twee onderdelen van het beeld van Polen in Nederland zijn: het ene is met de historische context en de gebeurtenis zelf verbonden, terwijl het andere deel in verschillende mate in beide periodes een voorstelling van het archetype over Polen is. De definitieve kennisstructuren die met de omstandigheden zijn verbonden, waren: ***pas democratisch, economisch zwak, opbouwend, antisemitisch*** uit 1990 en ***Europees gericht, groeiend, samenwerkend, anticommunistisch*** uit 2014. De kennisstructuren waarin in zekere mate het archetype zichtbaar was, waren: ***katholiek, nationalistisch, bekrompen, lijdend, dromend*** uit 1990 en ***conservatief, verslagen*** uit 2014. Op basis van de analyse is geconstateerd dat de Nederlandse pers vijftientig jaar na de val van de IJzeren Gordijn Polen minder door het prisma van archetypische beelden uit het verleden ziet. Bovendien zijn er verschillen in de spreiding van eigenschapseenheden tussen de kwaliteitskranten en het populair dagblad waargenomen.

Inhoud

VOORWOORD.....	2
SAMENVATTING	3
1. INLEIDING	6
2. CONTEXT/ RELEVANTIE	8
2.1. Roerig verleden (de jaren 1945-90)	8
2.1.1. Eerste vrije presidentsverkiezingen	10
2.2. De nieuwe jaren (de jaren 1991-2015).....	10
2.2.1. Benoeming tot de voorzitter van de Europese Raad	11
2.3. Twee gezichten van Polen	12
2.4. Relevantie.....	12
3. THEORETISCH KADER/ BENADERING	14
3.1. Nationale identiteit	14
3.2. Beeldvorming	14
3.2.1. Beeld.....	14
3.2.2. Cliché, stereotype en vooroordeel.....	15
3.2.3. Imagologie	15
3.3. Archetypisch beeld van Polen – hetero-beeld van Polen in Europa	17
3.3.1. Vroeg Polen	17
3.3.2. Poolse romantiek.....	17
3.3.3. Polen in interbellum en tijdens de Tweede Wereld Oorlog.....	18
3.3.4. Communistisch Polen	18
3.3.5. Polen van nu	18
3.4. Benadering: functionele pragmatiek.....	18
3.4.1. Kennisoverdracht	19
3.4.2. Kennisstructuren	20
3.4.3. Actantenkennis.....	20
3.5. Vraagstelling	21
4. CORPUS/ METHODE	22
4.1. Eigenschapswoord.....	22
4.2. Onderzoeksmateriaal	24
4.2.1. De Telegraaf	24
4.2.2. De Volkskrant	25

4.2.3. NRC Handelsblad	25
4.2.4. Trouw.....	25
4.3. Selectie	26
4.4. Zoekmethode	27
4.5. Kennisstructuren	27
5. RESULTATEN	30
5.1. Resultaten van filter 1 en 2	30
5.2. Eigenschapseenheden.....	31
5.2.1. Periode 1	31
5.2.2. Periode 2	31
5.3. Kennisstructuren	32
5.3.1. Periode 1	32
5.3.2. Periode 2	33
5.4. Kennisstructuren per krant	34
5.4.1. Periode 1	34
5.4.2. Periode 2	37
6. ANALYSE / DISCUSSIE	39
6.1. Bespreking van de resultaten.....	39
6.1.1. Kennisstructuren	39
6.1.2. Archetypisch beeld	39
6.1.3. Vergelijking van de kranten.....	41
6.1.4. Hoofdvraag.....	43
6.1.5. Het beeld van Nederland in het beeld van Polen.....	46
6.2. Discussie	48
6.2.1. Beperkingen en validiteit.....	48
6.2.2. Vervolgonderzoek	49
7. CONCLUSIE	51
Bibliografie	53
Overzicht van de figuren, tabellen en grafieken	57
Bijlage	57

1. INLEIDING

Polen bestaat officieel in zijn huidige vorm 26 jaar. Vorig jaar was voor Polen een jaar van drie bijzondere jubileums. 25 jaar na de val van communisme, 15 jaar lidmaatschap van de NAVO en 10 jaar lidmaatschap van de Europese Unie. In december vorig jaar werd Donald Tusk, de voormalige Poolse premier, verkozen tot de voorzitter van de Europese Raad. Dat was voor het eerst in de geschiedenis dat een politicus afkomstig uit het voormalige Oostblok in deze functie aantrad. In de eerste Nederlandse biografie over Tusk schrijft Overbeek (2014):

“Ooit was Lech Walesa het gezicht van Polen, een land van boeren, arbeiders en een almachtige katholieke kerk. Donald Tusk vertegenwoordigt een ander Polen, bezig met geld verdienen en Europa inhalen. Een land dat loskomt van zijn tragische geschiedenis en vast van plan is een rol van betekenis te schrijven.”²

Het boek van Overbeek heeft me geïnspireerd om de beeldvorming van Polen in Nederland na te gaan. De gebeurtenissen rondom Wałęsa en Tusk zijn in dit onderzoek genomen als uitgangspunt voor een discussie over Polen en zijn bevolking in Nederland. Dit onderzoek heeft als doelstelling de beeldvorming over Polen tijdens de afgelopen vijftientig jaar in Nederland te achterhalen. Hoe zien Nederlanders Polen? Hoe zagen ze Polen vijftientig jaar geleden? Is er sprake van ontwikkeling in dat beeld? In hoeverre zijn de stereotypische beelden uit het verleden over Polen in 1989 en in 2014 in Nederland veranderd? Dat zijn de vragen die in dit onderzoek aan bod komen.

Polen wordt vanuit het buitenperspectief³ (Besamusca, Gelderblom en Ten Thije, 2010) onder de loep genomen, daarna wordt het hetero-image (Leerssen 1993) in kaart gebracht. In dit werk wordt de beeldvorming over Polen onderzocht naar aanleiding van het onderzoek van El Farissi (2008), Langelaar (2009), Van den Berg (2009) en Teissier (2014). In navolging van Lukacs (2011), die het beeld van Hongarije tijdens de revolutie van 1956 en 1989 in de kaart heeft gebracht, is gekozen om recente beeldvorming van een andere voormalige satellietstaat in de ogen van Nederlanders te bekijken.

“Walesa” en “Tusk” waren de zoektermen voor het verzamelen van het corpus. De betekenis voor de moderne Poolse geschiedenis en de rol van deze twee politici in het beeld van Polen in het buitenland worden in het tweede hoofdstuk besproken. Vervolgens wordt er aandacht besteed aan de theoretische aspecten waarin begrippen zoals nationale identiteit, beeldvorming en het archetypische beeld van Polen worden geschetst. De theorie van de functionele pragmatiek (Ehlich en Rehbein, 1993, Houtkoop en Koole, 2000) is de benadering die de basis voor de gebruikte methode legt. Dit sluit het derde hoofdstuk af. De verzameling van het corpus, profielen van de dagbladen, selectie van de krantenartikelen en de werkwijze van de categorisering van eigenschapswoorden die de basis voor kennisstructuren hebben gevormd, worden beschreven in hoofdstuk vier. De methode die door El Farissi (2008) is uitgewerkt en in lijn met Langelaar (2009), Van den Berg (2009), Lukacs (2011) en Teissier (2014) staat, wordt ook in dit onderzoek gebruikt. De benadering van El Farissi (2008) wordt in deze scriptie verder uitgewerkt, wat kan worden gezien als een methodologische bijdrage. De resultaten van deze analyse worden vervolgens in hoofdstuk vijf in

² Overbeek, 2014

³ Het gaat om het buitenperspectief van de Nederlandse kranten.

kaart gebracht. De interpretatie en de reflectie op het onderzoek zijn in hoofdstuk zes te vinden. Ten slotte volgt hoofdstuk zeven met de conclusie.

“En nog is Polen niet verloren...” zingen Polen in de eerste regel van hun volkslied. Deze zin is tevens een titel geworden van de reportagebundel van Alonso en Papot (2014). In navolging van deze benaming is ook het idee voor de titel van deze scriptie ontstaan.

De Nederlandse en Poolse cultuur liggen mij allang nauw aan het hart. Mijn Poolse afkomst en de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur die ik aan de Adam Mickiewicz Universiteit te Poznań in Polen heb afgerond, zijn mijn persoonlijke redenen waarom ik dit thema onderzoek. Tijdens de master Interculturele Communicatie aan de Universiteit Utrecht heb ik meermaals kans gehad om bepaalde kwesties vanuit verschillende interculturele perspectieven te bekijken en interpreteren. Voor dit werk probeerde ik “een Nederlandse bril” op te zetten om te kunnen kijken naar Polen op twee belangrijke historische momenten. Ik hoop dat mijn werk een positieve bijdrage kan leveren aan de Nederlands-Poolse dialoog in de Europese context.

2. CONTEXT/ RELEVANTIE

Dit hoofdstuk geeft een voor dit onderzoek relevant historische context weer met betrekking tot de naoorlogse Poolse en Oost-Europese geschiedenis. In het eerste deel worden de belangrijkste gebeurtenissen uit het communistisch verleden en de rol van Wałęsa in de loop van deze gebeurtenissen gepresenteerd. In het tweede deel volgt een beschrijving van de hedendaagse geschiedenis van Polen met de gebeurtenissen rond Tusk. Omdat de gebeurtenissen rondom Wałęsa en Tusk een tertium comparationis voor dit onderzoek vormen, worden de beelden van Polen en deze twee politici vervolgens met elkaar vergeleken. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de maatschappelijke en wetenschappelijke revelatie van dit onderzoek.

2.1. Roerig verleden (de jaren 1945-90)

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is Europa opgedeeld in West en Oost. De beslissingen die door de Grote Drie⁴ zijn genomen, hebben grote invloed gehad op de naoorlogse vorm van Europa. Hinrichs, een Nederlandse journalist verbonden aan het Financieel Dagblad, schrijft in zijn boek uit 2014 over de twee politieke en economische systemen in die tijd die “beiden claimden superieur te zijn tegenover elkaar” (Hinrichs, 2014: 25). Het IJzeren Gordijn en de Berlijnse Muur zijn de vaste beelden van het verdeelde continent geworden. De Oostbloklanden vielen onder invloed van het communistische Moskou (Hinrichs, 2014). In 1955 werd het Warschaupact tussen de Sovjet-Unie en haar satellietstaten ondertekend als reactie op de oprichting van de NAVO (Hinrichs, 2014). De Sovjet-Unie, Polen, Hongarije, Tsjecho-Slowakije, Bulgarije, Roemenië, de DDR en Albanië hebben elkaar in geval van een aanval beloofd te helpen (Hinrichs, 2014). Na de gebeurtenissen van 1989 hield de DDR in 1990 op te bestaan en verliet het verdrag dat officieel een jaar later werd ontbonden (Hinrichs, 2014). De val van de Berlijnse Muur in 1989 wordt gezien als een van de symbolen van het einde van het communistische tijdperk in Europa (Hinrichs, 2014).

Volgens Hinrichs (2014) zijn de pogingen in Oost-Europa om de invloedssfeer uit Moskou te verlaten, al eerder begonnen. Polen hoorde samen met Hongarije tot de ‘liberale landen’ van het Oostblok waar al eerder werd geprobeerd om de banden met Moskou te verbreken (Hinrichs, 2014: 17). Michielsen (1990), redacteur Midden en Oost Europa van NRC Handelsblad, beschreef Polen en de gebeurtenissen van 1989 die in dit land plaats hadden gevonden als volgt:

“De Polen? De Polen deden niets, hadden het duizend jaar te druk met zichzelf. De Polen hebben hun geschiedenis geromantiseerd, hun helden geromantiseerd, want hun vijanden (...) waren altijd barbaars en sterker, Polen was altijd de underdog. Romantici. Emotioneel. Poolse moed. Poolse hardnekkigheid. (...) De Don Quichotte van Europa. De twee Poolse revoluties, die van 1980 en die van 1989 (...) hebben nog iets anders aan het licht gebracht: dat ook Polen zich van hun geschiedenis kunnen losmaken. (...) Door de fluwelen revolutie van 1989 hebben de Polen Hongaren de weg gewezen, die op hun beurt de Oost-Duitsers, de Tsjecho-Slovaken, de Bulgaren en uiteindelijk zelfs de Roemenen inspireerden. De Polen braken de ban: de ban van de onmacht en de ban van hun eigen geschiedenis. En dat is wel degelijk een bijdrage.”⁵

⁴ Franklin Roosevelt, Jozef Stalin, Wiston Churchill

⁵ Michielsen, 1990: 49

Aan deze ‘bijdrage’ ging de stakingen⁶ van de arbeiders vooraf. Hinrichs (2014) zegt dat communisten in Polen moeite hadden het systeem aan de bevolking op te leggen. Het verzet en de stakingen wegens de prijsverhogingen leidden tot een paar concessies en gaf hoop aan de Poolse bevolking (Hinrichs, 2014). In 1980 is de Onafhankelijke Zelfbesturende Vakbond ‘Solidarność’ voortgekomen uit de stakingscomités op de Lenin-scheepswerk in de Poolse havenstad, Gdańsk (Dobbs, 2013). Het initiatief van de arbeiders leek onverwachts succesvol te zijn, omdat het voor aandacht van de westerse media zorgde (Hinrichs, 2014). De leider van de arbeiders, Lech Wałęsa was opeens wereldberoemd (Hinrichs, 2014). Michielsen (1990) beschrijft Wałęsa tijdens de gebeurtenissen in augustus 1980:

“En Wałęsa, die vreemde combinatie van Poolse moed en Poolse vroomheid, met dat evenwicht tussen agressief taalgebruik en clowneske invallen, met zijn boerenslimheid, zijn fijne instinct voor wat zijn collega’s wilde, zijn patriotisme, zijn vechtlust, zijn klassenbewustzijn, fungeerde als brug tussen die twee [arbeiders en overheid- D.B.]”⁷

De stakingen werden besloten met ‘augustovereenkomsten’ waarin Solidarność door de overheid werd erkend (Hinrichs, 2014). Hinrichs noemt de eerste vrije vakbond “een unicum in het communistische Oostblok” (2014: 359). Daarna was de vraag hoelang zo een unicum zou blijven bestaan (Hinrichs, 2014).

Wałęsa werd opnieuw bij de Lenin Scheepswerf aangenomen en werd leider van Nationale Coördinerende Commissie van Solidarność (Dobbs, 2013). In december 1981 werd in Polen de staat van beleg uitgeroepen en de activiteit van Solidarność werd verboden. Wałęsa werd met andere dissidenten gearresteerd en hij werd voor een jaar geïnterneerde van de overheid (Dobbs, 2013). Kort daarna werd hij door *Time* tot ‘Man van het jaar’ uitgeroepen (Hinrichs, 2014). In 1983 besloot het Nobelprijs Comité de Nobelprijs voor de Vrede voor zijn inzet in de strijd voor de rechten van de Poolse arbeiders aan Wałęsa toe te kennen (Hinrichs, 2014).

De sociale en economische problemen veroorzaakten meer onrust in het land. In 1988 gingen de prijzen drastisch omhoog; massale stakingen waren daar een reactie op (Hinrichs, 2014). Wałęsa werd alweer zichtbaar in de media wegens de betrokkenheid van de Lenin Scheepswerf (Hinrichs, 2014). De overheid besloot om met de stakers te praten. Het belangrijkste resultaat van de zogenoemde ‘Poolse Ronde Tafel overeenkomst’ was de legitimatie van Solidarność. Toen besloot men ook over de eerste gedeeltelijk vrije verkiezingen voor het Poolse parlement waaraan de leden van Solidarność mee konden doen (Gędek, 2002). Dankzij de steun en campagne die door de katholieke kerk werd gevoerd, won Solidarność de parlementaireverkiezingen (Hinrichs, 2014). Tadeusz Mazowiecki, de adviseur van Wałęsa, werd de eerste niet-communistische premier van Polen.

⁶ In 1953, 1956, 1968, 1970, 1976, 1980 (Hinrichs, 2014)

⁷ Michielsen, 1990: 45

2.1.1. Eerste vrije presidentsverkiezingen

“Ik wil niet, maar ik moet [vert. D.B.]”⁸

Wałęsa, voor het aanmelden voor de presidentsverkiezingen (17-09-1990)

Oorspronkelijk was Wałęsa niet geïnteresseerd in een politieke carrière (Gędek, 2002). Eind 1989 bleek dat leden van Sejm⁹ samen met de toenmalige president sneller dan verwacht hun ambtsperiode moesten beëindigen (Gędek, 2002). De presidentsverkiezingen werden voor 25 november 1990 gepland. Behalve Wałęsa waren er nog vijf andere kandidaten. De grootste tegenstander van Wałęsa was Tadeusz Mazowiecki. Heel Polen was verbaasd, toen bleek dat Stanisław Tyimiński¹⁰ meer stemmen had gekregen dan de 18,8 procent van Mazowiecki. Wałęsa stak daar met bijna 40 procent van de stemmen nog bovenuit (Gędek, 2002). Tyimiński, die in de jaren zeventig naar Canada was geëmigreerd, was helemaal onbekend in de Poolse politiek. Wałęsa won, met de steun van de voorstanders van Mazowiecki en de Rooms-Katholieke kerk, op 9 december 1990 de tweede ronde van de verkiezingen (Gędek, 2002). Zo werd hij de eerste president die door het volk in niet-communistisch Polen was verkozen (Gędek, 2002).

2.2. De nieuwe jaren (de jaren 1991-2015)

Het einde van het communisme bracht ook een einde aan de planeconomie binnen alle voormalige satellietstaten. Alle Oostbloklanden streefden naar een vrije markt economie (Hinrichs, 2014). De Poolse economie, die na het communisme in grote moeilijkheden was geraakt, werd gered door zogenoemde *shoktherapie* van Balcerowicz (Hinrichs, 2014). De westerse media schreven toen over het *bing bang recept a la Polen* (Hinrichs, 2014).

Niet alleen het kapitalisme was onbekend voor landen van Oost-Europa: de politieke wereld kende geen traditie van partijen die een bepaalde politieke voorkeur hebben (Hinrichs, 2014). Zo had Polen zeven premiers in de periode 1989-1997 (Hinrichs, 2014). Het Liberaal-Democratisch Congres ging op in de Vrijheidsunie om vervolgens het centrumrechtse Burgerplatform te worden, dat momenteel een van twee grootste politieke partijen is (Hinrichs, 2014).

Leszek Balcerowicz (2014 in: Hinrichs, 2014), de auteur van het plan voor de economische omvorming, schrijft dat het leek of alle landen uit het voormalige Oostblok dezelfde richting insloegen. Maar na enkele jaren zijn de trajecten van de landen toch anders gelopen volgens Balcerowicz (2014, in: Hinrichs, 2014).

Polen kreeg in 1997 niet alleen zijn eerste vrije grondwet, maar ook werd zij samen met Hongarije en Tsjechië lid van de NAVO. Zeven jaar later trad het land samen met negen andere landen uit het voormalige Oostblok toe tot de Europese Unie.

In 2005 overleed de Poolse Paus Johannes Paulus II. De relatie van Polen met de Rooms-Katholieke kerk is altijd bijzonder geweest. De voormalige Nederlandse ambassadeur Edy Korthals Altes in Warschau (2011) schrijft dat toen er bekend was gemaakt dat Karol Wojtyła paus zou worden “Poland was swept by the wave of indescribable euphoria” (Korthals Altes 2011: 177). Korthals Altes (2011) noemt drie factoren waaraan de Katholieke kerk zijn sterke positie tijdens het communisme te

⁸ Gędek, 2002: 303

⁹ De lagere kamer van het Poolse parlement

¹⁰ 23,1 procent stemmen (Gędek, 2002)

danken had. Het Christelijke geloof is verbonden met het lijden en de kerk bood in de moeilijke communistische tijden daarin steun aan” (Korthals Altes, 2011). Bovendien werd de kerk ruim honderd jaar, nadat het land in de negentiende eeuw van de kaart van Europa verdween, gezien “the guardian of Polish identity” (Korthals Altes, 2011: 176). De kerk, die in oppositie tegenover de communisten stond, gaf steun aan de intellectuele elite van het land (Korthals Altes, 2011). Door de dood van Johannes Paulus II stond niet alleen de paus zelf in de aandacht, maar ook de emotionele Poolse relatie met de Katholieke kerk (Korthals Altes, 2011).

De jaren daarna kwam Polen meerdere malen prominent in de westerse media. Bijvoorbeeld in 2010 toen de Poolse president, samen met andere Poolse prominenten om het leven kwam bij de vliegcrash in Smoleńsk. Of toen Poolse migranten in Nederland geassocieerd werden met het meldpunt van de PVV van Geert Wilders. Een jaar daarna organiseerde Polen samen met Oekraïne het Europese voetbalkampioenschap. Koning Willem Alexander koos Polen uit als bestemming voor zijn eerste staatsbezoek in juni vorig jaar. In augustus 2014 werd Donald Tusk tot de voorzitter van de Europese Raad benoemd, een benoeming die Polen nog meer in Europese richting leidde (Overbeek, 2014).

Net als Wałęsa was Tusk ook betrokken bij de activiteiten die door Solidarność werden georganiseerd. In augustus 1980 nam hij deel aan de studentenstakingen en daarna zette hij de eerste Onafhankelijke Studentenverkiezing op.¹¹ Tijdens de eerste vrije parlementaire verkiezingen werd Tusk voor Sejm gekozen. In 2001 was hij een van de oprichters van het Burgerplatform en in de periode 2007-2014 was hij premier van Polen, daarmee was hij de premier die het langst in zijn ambt was (Overbeek, 2014).

2.2.1. Benoeming tot de voorzitter van de Europese Raad

“De Europese Unie is ook een vrijwillig verbond, dat compromissen en solidariteit vereist. Een verbond waarin wij elkaars behoeften, angsten en geschiedenis moeten begrijpen. Eigenlijk lijkt dat heel veel op Solidariteit.”¹²

Tusk, kort voor het aantreden als raadsvoorzitter (november 2014)

Op 30 augustus 2014 koos de Europese Raad Donald Tusk tot zijn voorzitter. Daarmee werd hij externe vertegenwoordiger van de EU op gebied van gemeenschappelijk buitenlands én veiligheidsbeleid (Overbeek, 2014). Tijdens de persconferentie na zijn benoeming zei Tusk dat hij uit een land komt waar de Europese Unie erg populair is was (Overbeek, 2014). De media besteedden veel aandacht aan de taalvaardigheid van Tusk die alleen Duits en gebrekkig Engels sprak. Toen beloofde hij: “I will polish my English”. Zo schrijft Overbeek, een correspondent van Trouw en de Tijd in Warschau, in de eerste (en enige) Nederlandstalige biografie van Donald Tusk:

“Donald Tusk is de European dream van Polen: van schoorsteenverver tot ‘president’ van Europa. Hij personifieert een nieuw Polen dat zijn historische fatum probeert te doorbreken.”^{13 14}

¹¹ <https://www.premier.gov.pl/ludzie/donald-tusk.html> (geraadpleegd 30-03-2015)

¹² Overbeek, 2014: 52

¹³ Overbeek, 2014: 7

¹⁴ Er is een fout in het citaat: het gaat om “schoorsteenschilder” in plaats van “schoorsteenverver”.

2.3. Twee gezichten van Polen

Iedere Pool weet wie Wałęsa en Tusk zijn. Wałęsa en Tusk zijn ook in Nederland in zekere mate bekend. Waarom zijn ze herkenbaar? Wałęsa wegens het feit dat hij ‘de revolutie’ in het Oostblok was begonnen die tot het einde van het communisme en satellietstaten leidde. Tusk, die ruim een kwart eeuw later na Wałęsa komt, is bekend geworden omdat hij de eerste voorzitter van de Europese Raad is die uit het voormalige Oostblok afkomstig is.

In hun reportagebundel over Polen schrijven Alonso en Papot (2014), verbonden met NRC Handelsblad, nrc.next en Wereldomroep, het volgende:

“Voor het Westen was het verdwijnen van de Berlijnse Muur aanvankelijk vooral een triomf van democratie, westerse waarden. Maar het betekende ook het einde van het overzichtelijke kern-Europa uit de tijd van de Koude Oorlog. De wereld was zonder IJzeren Gordijn veel groter en bedreigender. Na 25 jaar is West-Europa die schok niet te boven. Polen mag dan zijn teruggekeerd in het hart van Europa, in de hoofden van veel Nederlanders bevindt het zich nog steeds in de periferie.”¹⁵

Waarom zien Nederlanders Polen als het land dat nog steeds met de periferie wordt geassocieerd? Wat wordt er in Nederland over Polen gezegd als men kijkt naar de beeldvorming over twee rolmodellen uit de moderne Poolse geschiedenis die ook voor Nederlanders herkenbaar zijn? In deze scriptie wordt getracht deze vragen te beantwoorden.

Volgens Overbeek (2014) was het Polen van Wałęsa “een land van boeren, arbeiders en een almachtige Katholieke kerk”. Het Polen van Tusk is synoniem van “geld verdienen en het inhalen van Europa” (Overbeek, 2014). Deze twee politici hebben in zekere mate de beeldvorming over Polen in Nederland beïnvloed: Wałęsa met de eerste stap tegen het communisme en Tusk met de pro-Europese koers. Wałęsa en Tusk vormen met de desbetreffende historische context dus een uitgangspunt, dat wil zeggen tertium comparationis, voor dit onderzoek naar beeldvorming over Polen in Nederland.

2.4. Relevantie

De hervormingen die in Polen na 1989 hebben plaatsgevonden, zijn van invloed geweest op de tegenwoordige vorm van Polen en zijn relatie met Nederland. De Poolse toetreding tot de Europese Unie in 2004 en de benoeming van Tusk tien jaar later hebben een nieuw licht op Polen geworpen en het land in meer Europese context geplaatst.

Tegenwoordig spelen media een enorme rol in het verspreiden van informatie. In dit opzicht schrijft Shadid (2005) dat “de media machtige instrumenten zijn voor de overdracht van informatie en twijfelen nauwelijks aan hun rol bij het ontstaan en verspreiden van stereotypen over sociale groepen” (Shadid 2005: 330). Kranten bieden een Nederlands (buiten)perspectief op Polen en zijn inwoners in twee belangrijke momenten uit de recente Poolse geschiedenis. Het imago van een land wordt niet alleen door de media gecreëerd: publieksdiplomatie is een deel van internationale betrekkingen en is daarom ook gedeeltelijk verantwoordelijk voor een imago van een land in het buitenland (Magaon, 2014). De beeldvorming kan een economisch belang van een land aanzienlijk beïnvloeden. Naar aanleiding van de bovengenoemde gedachte van Shadid kan de stereotypering

¹⁵ Alonso en Papot, 2014: 11-12

van zowel positieve als negatieve invloed zijn op de interesse van de potentiële buitenlandse partners van een land. Een positief beeld van een land kan een aansporing zijn voor buitenlandse beleggers en toeristen, en andersom: een negatief imago van een land kan de investeringsratio en instroom van toeristen belemmeren. Het imago van een land kan andere landen stimuleren om daar te investeren en daarmee invloed hebben op het functioneren van een land en zijn mensen.

Dit onderzoek geeft inzicht in de beeldvorming over Polen in de Nederlandse media, in het bijzonder vier landelijke dagbladen, en levert daarmee niet alleen een bijdrage aan de Nederlands-Poolse dialoog, maar ook de Europese dialoog. Het overzicht van de nieuwste beelden van Polen in Nederland geeft een inkijk in de Poolse en Nederlandse maatschappij en kan door de overheid gebruikt worden, met name door Europese instellingen, de Poolse Ambassade in Nederland of de Nederlandse Ambassade in Polen.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt sluit dit onderzoek aan op beeldvormingsonderzoek van andere Interculturele Communicatie studenten (El Farissi 2008, Langelaar 2009, Van den Berg 2009, Lukacs 2011, Teissier 2014, Magaon 2014). Naar aanleiding van hun werk wordt in deze scriptie ook gebruikt gemaakt van de imagologische benadering van Leerssen (1993, 2007 en 2010) en theorie van functionele pragmatiek van Ehlich en Rehbein (1993). Het archetypische beeld van Polen wordt bepaald op basis van het werk van en Leerssen en Beller (2007) gebruikt ook door Lukacs (2011) en Magaon (2014). In dit onderzoek wordt de validiteit van de benadering en methode die door El Farissi (2008) is ontworpen getoetst. Door het uitwerken van categorieën van eigenschapseenheden levert deze scriptie een bijdrage aan de ontwikkeling van de methode van El Farissi (2008) waarmee de beeldvorming wordt onderzocht. Bovendien kan dit onderzoek gezien worden als vervolgonderzoek in het kader van historisch perspectief van Lukacs (2011). Naast Hongarije (Lukacs, 2011) en Roemenie (Magaon, 2014) wordt hiermee de beeldvorming over het andere land van het voormalige Oostblok –Polen– in Nederland in kaart gebracht.

3. THEORETISCH KADER/ BENADERING

Zoals eerder gemeld, heeft dit onderzoek als doelstelling de beeldvorming over Polen in de ogen van de Nederlanders in kaart te brengen. Omdat imagologie een studie van nationale beelden is, wordt in deze scriptie ingegaan op de definitie van het beeld. Beelden vormen de basis voor het ontstaan van traditionele clichés, nationale stereotypen en vooroordelen en daarom worden deze begrippen verderop in dit hoofdstuk besproken. Om de ontwikkeling in de beeldvorming over Polen in Nederland duidelijk te maken wordt het archetypische beeld naderhand geschetst. Daarna volgt de beschrijving van de functionele pragmatiek – de benadering die voor een imagologische studie geschikt lijkt te zijn. De vraagstelling van dit onderzoek sluit dit hoofdstuk af.

3.1. Nationale identiteit

De natiestaat ontstaat in de tijd van de Verlichting. Tijdens de Franse Revolutie werd de eeuwen oude hiërarchische orde veranderd: de heerser, die tot nu toe vertegenwoordiger van God op aarde was, is zijn macht verloren (Anderson, 2006 en Ehlich, 2010). Vanaf dat moment is de natiestaat, naast godsdienst, een identificatiefactor geworden en de natiestaat legde daardoor de basis voor het ontstaan van de nationale identiteit (Anderson, 2006 en Ehlich, 2010).

De nationale en culturele identiteit bestaat volgens Leerssen (1993) uit twee elementen: aan de ene kant is dat het gevoel van een scheiding tussen leden van een volk en de anderen, en aan de andere kant is dat het gevoel van historisch besef dat een bindende factor binnen een volk is. Anderson (2006) definieert natie als *imagined community* en net als Leerssen (1993) is hij van mening dat een natie van een andere *community* onderscheiden kan worden door de manier waarop ze geïmagineerd wordt in vergelijking met een andere natie. Zo zijn mensen bijvoorbeeld Pools als ze zich anders voelen dan Tsjechen (Leerssen, 1993).

Volgens Anderson (2006) is taal zo belangrijk voor een natie als het oog voor een minnaar.¹⁶ Verhalen, mythen en liederen van elke natie worden juist via een taal verteld (Anderson, 2006). De taal verandert dus woorden in beelden, symbolen en metaforen die essentieel zijn voor het bestaan van elke *imagined community* (Anderson, 2006). De wetenschap naar de oorsprong en functie van deze nationale beelden rond nationale en culturele identiteit is imagologie (Leerssen, 1993). Daar wordt dieper op ingegaan in de volgende paragraaf.

3.2. Beeldvorming

Omdat beeldvorming¹⁷ een wetenschap is die zich met het bestuderen van beelden houdt, wordt ook in dit onderzoek in navolging van Beller (2007) en Magaon (2014) eerst aandacht besteed aan het begrip *beeld*.

3.2.1. Beeld

Om de definitie van het begrip beeld te geven, verwijst Beller (2007) naar vijf semantische categorieën van Mitchel (1986: 10): “graphic (pictures, statues, designs), optical (mirrors,

¹⁶ “What the eye is to the lover – that particular, ordinary eye he or she is born with – language – whatever language history has made his or her-mother tongue – is to the patriot. Through that language, encountered at mother’s knee and parted with only at the grave, pasts are restarted, fellowships are imagined, and futures dreamed” (Anderson, 2006: 154)

¹⁷ Ook imagologie of beeldvormingskunde

projections), perceptual (sense data, ‘species’, appearances), mental (dreams, memories, ideas, pantasmata), verbal (metaphors, descriptions)”. Beelden worden optisch weergegeven en ontvangen, maar ze kunnen ook metaforisch worden gedefinieerd (Beller, 2007).

Binnen de studie van images houdt men ook rekening met het feit dat beelden van mensen, etnische groepen en naties verschillende representaties en reputaties kunnen hebben (Leerssen, 2007). In de imagologische zin zijn beelden mobiel, tegenstrijdig en wispelturig omdat ze in de loop der tijd van machtsverhoudingen afhankelijk zijn (Leerssen, 2007). Men kan zeggen dat Nederlanders heel tolerant en tegelijkertijd gesloten zijn voor het nieuwe (Leerssen, 1993). Zo worden zwakke landen vaak als pittoresk en exotisch weergegeven, terwijl de beeldvorming over machtige landen negatiever is (Leerssen, 1993). Als voorbeeld noemt Leerssen (1993) de beeldvorming over Spanje: in zestiende en zeventiende eeuw was het land een wereldrijk en na 1750 is het armer en krachtelozer geworden. In zijn bloeitijd was de beeldvorming gereserveerd en negatief, wat in tegenstelling staat tot de latere situatie in het midden van de achttiende eeuw (Leerssen, 1993). Niet alleen de machtsverhoudingen en de weergave van de geschiedenis zijn redenen waarom bepaalde beelden op een positieve of negatieve manier door verschillende groeperingen worden geïnterpreteerd (Beller, 2007). Culturele verschillen tussen naties hebben daar ook invloed op (Beller, 2007).

Als men geen rekening houdt met bovengenoemde factoren¹⁸, kan discours¹⁹ over bepaalde groeperingen in clichés, stereotypen en vooroordelen veranderen (Leerssen, 2007). Deze begrippen worden verderop in kaart gebracht.

3.2.2. Cliché, stereotype en vooroordeel

Oorspronkelijk verwezen de begrippen cliché en stereotypen naar de boekdrukkunst waar ze allebei als “a relief printing plate” waren gedefinieerd (Beller, 2007: 429). Lippmann (1922, in: Beller, 2007) beschrijft stereotype als “picture in our head” waarmee een aantal eigenschappen aan een andere persoon of groep wordt toegewezen zonder rekening te houden met een individu. In de literatuur worden begrippen beeld en stereotype door elkaar gebruikt. Zo spreekt Beller (2007) over twee soorten stereotypen: auto-stereotypen (imago’s van zichzelf) en hetero-stereotypen (imago’s van de anderen).²⁰ Vooroordeel wordt gekarakteriseerd als gevolg van stereotypering en daarover zegt Beller “an erroneous opinion which can be rectified by practical experience” (Beller 2007: 230). Cliché, stereotype en vooroordeel zijn nauw met elkaar verbonden en komen uit elkaar voort: “A set of clichés would form a stereotype, a set of stereotypes would constitute a prejudice, and a set of prejudices constitutes an image (of enemies or friends)” (Mutter, 2002: 169 in: Beller, 2007).

3.2.3. Imagologie

Imagologie is een studie van beelden die aanwezig zijn in cultuur, dat wil zeggen in literatuur, toneel, reisverslagen, enzovoort (Beller, 2007). Imagologie heeft de doelstelling om de oorsprong, het proces en de functie van nationale stereotypes bloot te leggen en daarmee mensen er bewust van te maken (Beller, 2007). Beelden worden binnen de imagologie niet gezien als een weerspiegeling van de nationale identiteit, maar als een mogelijke identificatie van leden van een *imagined community*

¹⁸ Dat wil zeggen historische complexiteit, machtsverhoudingen en cultuurverschillen (Leerssen, 2007)

¹⁹ ‘Discours’ wordt hier gedefinieerd als ‘discursive practice’: “a body of anonymous, historical rules, always determined in the time and space that have defined a given period, and for a given social, economic, geographical, or linguistic area, the conditions of operation of the enunciative function” (Foucault, 1972: 117).

²⁰ Leerssen (1993) gebruikt de termen: auto- en heterobeeld.

(Leerssen, 2007). Daarom is de uitgangsvraag voor imagologisch onderzoek waarom een bepaald beeld tot stand gekomen is en niet of zo een beeld klopt (Leerssen, 2010).

In de loop der tijd zijn er binnen de studie van beeldvorming bepaalde tendenties ontwikkeld (Beller, 2007). Naar aanleiding van Stanzel (1987: 85f) schrijft Beller (2007) over een ethnocentrische tendens met betrekking tot *climat theory* en verdeling van *centrum* en *periferie*. Naar aanleiding van het bovengenoemde citaat wordt Polen door Nederland nog als periferie gezien (Alonso en Paprot, 2014).

Het buitenperspectief (Besamusca, Gelderblom en Ten Thije, 2010) die door Beller en Leerssen (2007) als subjectiviteit van de onderzoeker is genoemd, hoort bij methodologisch gereedschap binnen de studie van images. Omdat de weergave van de beelden altijd subjectief is, moet men met de subjectiviteit van de bronnen rekening houden (Leerssen, 2007).

Leerssen (2010) noemt drie factoren die essentieel zijn voor een imagologisch onderzoek: ten eerste studie van het imago van een natie, ten tweede studie van de context en tenslotte studie van de attitude van de auteur. Met deze drie factoren wordt ook rekening gehouden in dit onderzoek. Het imago van de natie wordt verderop besproken. Het contextuele en historische kader waaronder de beeldvorming over Polen van dit onderzoek valt, werd in hoofdstuk twee geschetst. Het is echter niet gemakkelijk om duidelijk de attitude van de spreker in kaart te brengen. Aan de ene kant moet men rekening houden met het feit dat geanalyseerd materiaal door verschillende journalisten is geschreven.²¹ Aan de andere kant is de attitude van de onderzoeker tegenover de auteur van de tekst van grote invloed op het definitieve resultaat. Binnen het interculturele communicatieonderzoek bestaat er gevaar dat de analyse wordt gedaan vanuit cultureel oogpunt van de onderzoeker (Spencer-Oatey, 2008a). Naar aanleiding van het werk van Brislin (1970) noemt Spencer-Oatey (2008a) *decentring* als een van de methodes binnen het interculturele communicatieonderzoek. *Decentring* wordt door Spencer-Oatey (2008a) gedefinieerd als “the process of moving away from the researcher’s perspective so more equal weight is given to various cultural perspectives” (Spencer-Oatey, 2008a: 328 in: Spencer-Oatey & Franklin, 2009: 269). In dit geval is de onderzoekster van Poolse afkomst, maar heeft in zekere mate kennis van de Nederlandse context. Daarom moet de onderzoekster voor het welslagen van dit onderzoek de ‘Poolse blik’ proberen om te zetten naar de ‘Nederlandse blik’.

Dit onderzoek gaat over de beeldvorming²² van de Poolse *imagined community*, het land en de natie. Zoals hierboven genoemd, baseert imagologisch onderzoek zich op de analyse van tekstuele bronnen. De beelden over Polen worden bestudeerd aan de hand van krantenartikelen over Lech Wałęsa en Donald Tusk. Er wordt vanuit gegaan dat de analyse van de krantenartikelen rondom die twee personen en historische gebeurtenissen een relevant bronmateriaal is om de beeldvorming over Polen in Nederland in kaart te brengen.

In navolging van Lukacs (2011) wordt ook nagegaan in hoeverre de beeldvorming over Polen in 25 jaar veranderd is en in hoeverre de beelden van de moderne Poolse geschiedenis aansluiten bij het archetypische beeld van een Pool. Dit archetypische beeld van Polen wordt verderop besproken.

²¹ De journalisten schrijven voor een dagblad en daarom wordt er in het hoofdstuk vier getracht om het profiel van een krant te beschrijven.

²² Beelden, clichés, stereotypen en vooroordelen

3.3. Archetypisch beeld van Polen – hetero-beeld van Polen in Europa

Volgens de definitie is archetype *“een oudste vorm die ten grondslag ligt aan latere varianten”*²³. Zoals eerder genoemd houdt imagologie zich bezig met de studie van beelden over naties die in de loop der tijd zijn gecreëerd. Om het volledige beeld van het archetype van Polen in kaart te brengen moet er gekeken worden naar de weergave van de Poolse cultuur en geschiedenis door de eeuwen heen. Het werk van Beller en Leerssen (2007) is een onderzoek naar beelden van verschillende naties in diachronisch perspectief. Hun analyse baseert zich op synchronisch onderzoek van bepaalde momenten uit de Poolse geschiedenis. Daarom wordt de beschrijving van het lemma “Polen” van Gerrits en Leerssen (2007) beschouwd als representatief hetero-beeld van Polen. In navolging van Magaon (2014) zijn er vijf concepten uit de beschrijving van Gerrits en Leerssen (2007) door de onderzoekster uitgekozen die een overzicht geven in het archetype van Polen.

3.3.1. Vroeg Polen

Vanuit historisch perspectief wordt jaar 966 gezien als het begin van de Poolse staat dat begon met de doop van de eerste Poolse heerser Mieszko I. Vanaf dat moment was Polen deel van Westers Christendom (Gerrits en Leerssen, 2007). Polen werd in die tijd gekarakteriseerd als een land met een open grens naar het Oosten en overlap met andere Slavische naties (Gerrits en Leerssen, 2007). Omdat Polen niet bij het Frankische Rijk hoorde, werd het beschouwd als een land van ongemanierde mensen (Gerrits en Leerssen, 2007). Later wordt Polen geassocieerd met de Jagiellonische Universiteit²⁴, Nicolaas Copernicus²⁵ en Jan III Sobieski²⁶ (Gerrits en Leerssen, 2007).

3.3.2. Poolse romantiek

Polen verdween van de kaart van Europa op het moment dat de natiestaten werden geboren. Na de roerige achttiende eeuw werd Polen verdeeld tussen zijn buurlanden (Pruisen, Rusland en Oostenrijk). Het kiessysteem²⁷ van het koningschap en het Poolse parlement zouden daar debet aan zijn (Gerrits en Leerssen, 2007). Daardoor werd Polen toen gekarakteriseerd als *“a rustic nation of proud petty nobles [...] with a passionate sense of honour but little practical sense”* (Gerrits en Leerssen, 2007: 217).

Door het verlies van eigen nationale staat werd Polen een idealistisch concept en vanaf die tijd leefde het vooral in de harten van Poolse romantici (Gerrits en Leerssen, 2007). Poolse artiesten in ballingschap maakten Polen zichtbaar in hun composities en literair werk (Gerrits en Leerssen, 2007). Frederiek Chopin baseerde zijn muziek op motieven van nationale Poolse volksdansen (Gerrits en Leerssen, 2007). Adam Mickiewicz was niet alleen auteur van het belangrijkste nationale epos²⁸, maar ook van het begrip ‘messianisme’. Het Poolse messianisme beschrijft Polen als *“Christus onder de volkeren”*²⁹ – synoniem van het lijden dat uiteindelijk geprezen wordt en als voorbeeld voor anderen dient (Gerrits en Leerssen, 2007). Messianisme werd een leuze voor Poolse patriotten en helden die waren gesneuveld bij een aantal nationale opstanden (Gerrits en Leerssen, 2007). Als een reactie op de Russische orthodoxie en het Pruisische protestantisme was het Poolse auto-*imago* in

²³ <http://www.woorden.org/woord/archetype> (geraadpleegd 10-04-2015)

²⁴ De tweede oudste universiteit in Centraal Europa, gesticht in 1364

²⁵ Een astronoom (1473-1543), de auteur van het heliocentrische model van het heelal

²⁶ Een koning van Polen en Litouwen (1629-1696), bekend door het gevecht bij Wenen, toen in 1683 zijn leger het Ottomaanse leger versloeg.

²⁷ In tegenstelling tot de meeste landen in Europa werd de Poolse koning door de Poolse adelstand gekozen.

²⁸ “Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie”

²⁹ “Polska Chrystusem Narodów”

die tijd streng katholiek (Gerrits en Leerssen, 2007). Het concept van ultramontanisme³⁰ werd in de historische romans van Henryk Sienkiewicz³¹ ondersteund (Gerrits en Leerssen, 2007).

3.3.3. Polen in interbellum en tijdens de Tweede Wereld Oorlog

Na de Eerste Wereldoorlog werd de Poolse staat herboren (Gerrits en Leerssen, 2007).³² Tijdens de Tweede Wereldoorlog bevond Polen zich tussen zijn twee oude vijanden (het nazisme van het Westen en het stalinisme van het Oosten) en was het slachtoffer van misdaden van beide kanten (Gerrits en Leerssen, 2007). Het vernietigingskamp Auschwitz en het bloedbad van Katyń werden nieuwe metaforen voor lijdend Polen (Gerrits en Leerssen, 2007).

3.3.4. Communistisch Polen

Na de Tweede Wereldoorlog werd Polen een satellietstaat van de Sovjetunie. Gerrits en Leerssen (2007: 218) schrijven over de Poolse ‘vervreemde kwetsbaarheid’ en het ‘morele idealisme’ die in de moderne Poolse literatuur en cinematografie worden weerspiegeld. De andere kant van het Poolse auto-imago representeert Witold Gombrowicz³³ die het Poolse idealisme belachelijk maakt (Gerrits en Leerssen, 2007). Een belangrijk moment is het pontificaat van Karol Wojtyła (1978-2005), de eerste Poolse Paus (Gerrits en Leerssen, 2007).

3.3.5. Polen van nu

Het Polen dat na de val van het communisme is ontstaan, wordt gekarakteriseerd als een land dat op het Westen gericht is (Gerrits en Leerssen, 2007). Dat wordt benadrukt door de Poolse toetreding bij de NAVO in 1997 en de Europese Unie in 2004 (Gerrits en Leerssen, 2007).

Kortom, in het kader van het negentiende eeuwse archetype is een Pool een **lijdende romanticus** die **slachtoffer van de geschiedenis** is. Geloof in God en in de **messianistische missie** van zijn volk zijn wegwijzers in het leven van een archetypische Pool. Daarom is deze klaar om te **sterven voor God, vaderland en het ‘morele idealisme’**. Daarmee vormt hij een voorbeeld voor anderen en verdient hij eeuwige eer van zijn landgenoten.

3.4. Benadering: functionele pragmatiek

In navolging van het onderzoek dat tot nu toe met betrekking tot beeldvorming is gedaan (El Farissi 2008, Langelaar 2009, Van den Berg 2009, Lukacs 2011 en Teissier 2014), is besloten om ook dit onderzoek vanuit de functionele pragmatiek te doen.

De basis van de functionele pragmatiek werd gelegd door twee Duitse taalwetenschappers – Ehlich en Rehbein – in de jaren zeventig (Houtkoop & Koole, 2000). Functionele pragmatiek baseert zich op

³⁰ Het katholicisme in Polen werd ondersteund door het ultramontanisme – het geloof dat de paus in Rome de hoogste en de enige instantie voor de gelovigen is.

³¹ Sienkiewicz was auteur van de belangrijkste Poolse historische romans. In “Quo Vadis” beschreef hij het leven en de vervolging van de eerste christenen in Rome. Het boek gaat over de relatie van een christelijk meisje en een heidense jongen die zich eindelijk door zijn liefde voor het meisje tot Christus bekeert. De titel van de roman verwijst naar een legende over de apostel Petrus en Jezus. Petrus wilde uit Rome ontsnappen toen de christenen werden vervolgd. Hij kwam Jezus tegen die naar Rome ging om daar nogmaals gekruisigd te worden. Deze situatie wordt vaak geïnterpreteerd als de bekering van de eerste paus.

³² Maarschalk Jozef Pilsudski hoort bij de belangrijkste auto-beelden van het Poolse volk in het gevecht voor de Poolse onafhankelijkheid in de twintigste eeuw.

³³ Gombrowicz is de Poolse schrijver die existentialisme en structuralisme in de Poolse literatuur representeert. Zijn werk staat tegenover dat van Mickiewicz en Sienkiewicz, die nationale mythen en metaforen in hun werk beschrijven.

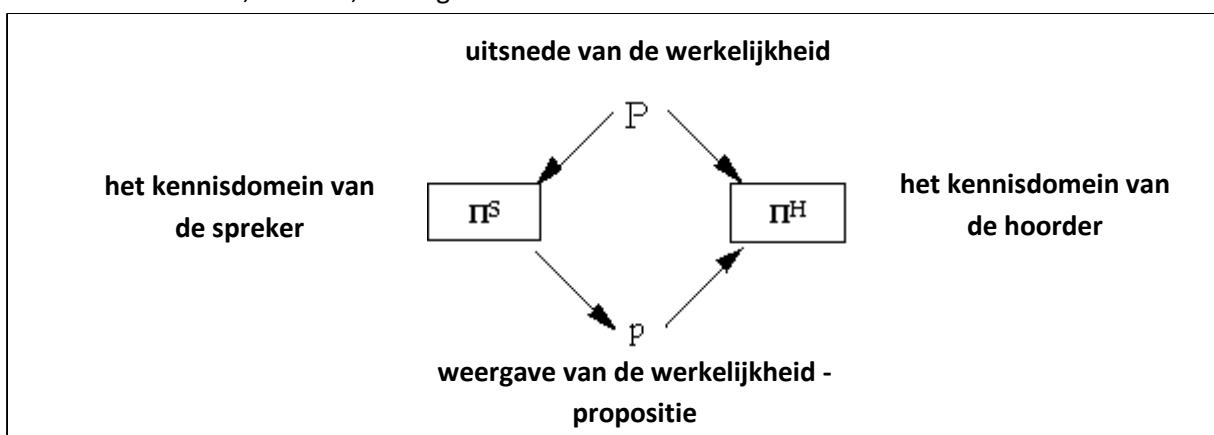
de gedachte dat mensen taal gebruiken om mee te handelen en niet alleen om iets over de werkelijkheid te zeggen (Houtkoop & Koole, 2000). Zowel het handelen in als het veranderen van de werkelijkheid is dus mogelijk door taalhandelingen die het fenomeen ‘talig handelen’ tot ‘maatschappelijk handelen’ maken (Houtkoop & Koole, 2000). De functionele pragmatiek beschouwt taal dus als een handeling - een doelgerichte activiteit tussen de handelende personen (Ehlich en Rehbein, 1993). Het reconstrueren van de taalhandelingen en het vaststellen van hoe ze een maatschappij kunnen beïnvloeden zijn twee doelen van functioneel pragmatisch onderzoek (Houtkoop & Koole, 2000).

Het proces van handelen vindt binnen een bepaalde institutie plaats: instituties worden door Ehlich en Rehbein gedefinieerd als “maatschappelijke apparaten” (Poulantzas, 1974 in: Ehlich en Rehbein, 1993) die een weerspiegeling zijn van politieke en ideologische machtsverhoudingen. De institutie die in dit onderzoek naar voren komt zijn media, in het bijzonder Nederlandse dagbladen.

De maatschappelijke actanten van een institutie handelen binnen een bepaald discourstype en daarom volgen ze bepaalde handelingspatronen (Houtkoop & Koole, 2000). Omdat het proces van het handelen tussen actanten wordt gestandaardiseerd, bestaan er vaste taalhandelingspatronen, zoals vragen, rapporteren, opgave geven – opgave oplossen, die door handelende personen worden gebruikt (Houtkoop & Koole, 2000). Het proces van het handelen zelf gebeurt door middel van taalhandelingen, zoals vraag, bewering, advies, enzovoort (Houtkoop & Koole, 2000). Teksten en gesprekken zijn dus uitgangspunt voor de analyse binnen de functionele pragmatiek (Houtkoop & Koole, 2000).

3.4.1. Kennisoverdracht

Kennisoverdracht tussen actanten is een van de taalhandelingen (Ehlich en Rehbein, 1986). Deze taalhandeling is gebaseerd op een uitsnede van de kennis van de werkelijkheid van de handelende personen (Ehlich en Rehbein, 1986). Het proces van kennisoverdracht tussen handelende personen is door Ehlich en Rehbein (1986) uitgelegd aan de hand van P- Π -p model. Oorspronkelijk is er sprake is van ‘spreker’ en ‘hoorder’ in dit model. Het is echter universeel en daarom wordt het model hier als uitgangspunt genomen voor de beschrijving van de kennisoverdracht tussen schrijver, i.c. een auteur van een krantartikel, en lezer, i.c. degene die een krantenartikel leest.

Figuur 1. P- Π -p model van de taalhandeling: kennisoverdracht (Ehlich en Rehbein, 1986: 96)

Spreker en hoorder, of in dit geval schrijver en lezer, beschikken over een bepaalde kennis van de werkelijkheid (Ehlich en Rehbein, 1986). Bovendien bevinden beiden zich in een kennisdomein dat hun eigen representatie van de werkelijkheid is (Ehlich en Rehbein, 1986). De overdracht van deze kennis

is een mentaal proces (Ehlich en Rebein, 1986). De weergave van de werkelijkheid van de spreker die de hoorder tijdens de interactie ontvangt wordt ‘propositie’ genoemd (Ehlich en Rebein, 1986). Een geslaagde kennisoverdracht vindt plaats op het moment als de kennisdomeinen van de spreker en de hoorder overeenkomen (Ehlich en Rebein, 1986).

3.4.2. Kennisstructuren

Volgens Ehlich en Rehbein (1993) vormt kennis een systeem – een complexe structuur waarin verschillende partikels een netwerk van eigen ordening en relaties vormen. Kennispartikels hebben een ontelbaar aantal eigenschappen binnen dit systeem, waardoor ze een ontelbaar aantal betekenissen voor het handelen van de actanten vormen (Ehlich en Rehbein, 1993). Om kennis van de actanten over een bepaald begrip te onderzoeken, stellen ze de analyse van de kennisstructuren en hun constitutieve elementen voor (Ehlich en Rehbein, 1993). Deze analyse is echter niet gemakkelijk, omdat het bijna onmogelijk is om de kennisstructuren aan de oppervlakte waar te nemen (Ehlich en Rehbein, 1993). Om de kennisstructuren en hun constitutieve elementen in kaart te kunnen brengen, noemen ze drie methodes die de kennisstructuren helpen identificeren.

Ten eerste wordt de verbalisering van de actanten zelf over hun eigen kennis gebruikt (Ehlich en Rehbein, 1993). Ten tweede worden de kennisstructuren uit de taalhandelingen gereconstrueerd (Ehlich en Rehbein, 1993). Ten slotte krijgen kenniselementen hun eigen plaats binnen een structuur door het ontwikkelen van een systematiek (Ehlich en Rehbein, 1993). De systematiek wordt ontwikkeld op basis van een corpusanalyse (Ehlich en Rehbein, 1993). De laatste methode wordt ook in dit onderzoek gebruikt. Door middel van corpusanalyse van Nederlandse krantenartikelen worden kennisstructuren met betrekking tot Polen en het Poolse volk nagegaan.

3.4.3. Actantenkennis

Zoals hierboven wordt genoemd, nemen Ehlich en Rehbein (1993) aan dat kennis geen “homogene en ongedifferentieerde structuur” vormt. Ehlich en Rehbein (1993) beschrijven zeven typen actantenkennis: particuliere ervaringskennis, inschatting, beeld, sententie, maxime, patroonkennis en routinekennis. Deze zeven typen zijn met elkaar verbonden: een particuliere ervaringskennis kan een reden zijn voor het ontstaan van een inschatting, een inschatting voor een beeld enzovoort (Ehlich en Rehbein, 1993). Bij de beschrijving van sententies melden Ehlich en Rehbein (1993) dat deze weerspiegelingen zijn van de actantenkennis met betrekking tot stereotypen en clichés over naties. Om inzicht te krijgen in voor dit onderzoek relevante typen actantenkennis worden inschatting, beeld en sententie in navolging van El Farissi (2008), Van den Berg (2009) en Teissier (2014) in kaart gebracht.

Inschatting is een individuele interpretatie van bepaalde delen van de werkelijkheid die met een particuliere ervaring van de spreker verbonden zijn (Ehlich en Rehbein, 1993). Op basis van eigen selectie van hun ervaringen formuleren actanten een ‘quasi-empirische’ voorstelling van de werkelijkheid (Ehlich en Rehbein, 1993). Inschatting wordt talig gemarkeerd door het gebruik van *soms*, *vele*, *meerdere* (Ehlich en Rehbein, 1993). Een voorbeeld van een inschatting is de zin:

De meeste Polen worden eenzijdig katholiek opgevoed.

(NRC Handelsblad, 24-11-1990)

Beeld bestaat uit een aantal inschattingen over een bepaald aspect van de werkelijkheid en vormt een verzameling van vaste interpretaties van de handelingswerkelijkheid (Ehlich en Rehbein, 1993).

Door de veralgemenisering verandert het beeld in een *imago* een grotere groep kenmerkt (Ehlich en Rehbein, 1993). Een voorbeeld daarvan is de zin:

Natuurlijk zal in het katholieke Polen ook de keuze van de kerk voor Walesa een rol hebben gespeeld.

(De Telegraaf, 11-12-1990)

Sententie is een algemene beschrijving van de eenheden vanuit de werkelijkheid die op een beeld wordt gebaseerd (Ehlich en Rehbein, 1993). *Sententie* is een categorie die voor ‘alle’ kenners geldig is en is gericht op systematisering (Ehlich en Rehbein, 1993). Onder deze categorie vallen vooroordelen en spreekwoorden die vanuit het perspectief van dit onderzoek relevant zijn (Ehlich en Rehbein, 1993). Een voorbeeld daarvan is de zin:

De Polen hebben een lang geheugen, maar als het lichaam pijn lijdt wordt dat geheugen opmerkelijk kort.

(NRC Handelsblad, 26-11-1990)

Ehlich en Rehbein (1993) bepleiten echter dat verschillende kenners over een bepaald thema verschillende kennis kunnen hebben die soms tegenstrijdig met elkaar is. Ze noemen dat *diffuse mundanisering* (Ehlich en Rehbein, 1993). Zoals eerder genoemd, schrijft Leerssen (1993) over ‘bipolariteit’ van de beeldvorming en nationale stereotypering die afhankelijk is van machtsverhoudingen. De theorie van Ehlich en Rehbein (1993) is een bijdrage aan de stelling van Leerssen (1993): beelden over een natie kunnen bij dezelfde persoon dankzij *diffuse mundanisering* zowel positief, als negatief zijn.

3.5. Vraagstelling

Op basis van de hierboven beschreven theorieën over de nationale identiteit, de beeldvorming en de functionele pragmatiek luidt de hoofdvraag van dit onderzoek als volgt:

In hoeverre is aan de hand van krantenartikelen over de verkiezing van Lech Wałęsa tot president van Polen en de benoeming van Donald Tusk tot voorzitter van de Europese Raad de beeldvorming over Polen in de Nederlandse pers uit 1990 ten opzichte van 2014 veranderd?

Als de aanvulling van de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. *Welke kennisstructuren kunnen worden gevormd aan de hand van eigenschapseenheden met kernwoorden Pool(s), Poolse X en Polen?*
2. *In hoeverre wordt het archetypische beeld van Polen uit de literatuur in de krantenartikelen uit 1990 en uit 2014 gerepresenteerd?*
3. *Is er sprake van verschuiving omtrent de beeldvorming in de kennisstructuren in de Nederlandse kranten in 1990 en 2014? Zo ja, wat voor verschuiving? Waaruit blijkt deze verschuiving?*

4. CORPUS/ METHODE

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden wordt in dit onderzoek de methode van El Farissi (2008) gebruikt. In dit hoofdstuk worden eerst de begrippen ‘eigenschapswoord’ en ‘eigenschapseenheid’ uitgelegd. Verder wordt het onderzoeksmateriaal gekarakteriseerd. Daarna volgt de beschrijving van het selectieproces van de artikelen en zoekmethode. Tenslotte wordt het proces van het ontstaan van kennisstructuren in kaart gebracht: het profiel van de beoordelaars en de werkwijze bij het vaststellen van de definitieve kennisstructurenlijst sluiten dit hoofdstuk af.

4.1. Eigenschapswoord

Omdat er nadruk wordt gelegd op wat mensen met de taal doen, wijkt de functioneel-pragmatische benadering af ten opzichte van de taalelementen van de traditionele grammatica (Houtkoop & Koole, 2000). In plaats daarvan maakt de functionele pragmatiek gebruik van zogenoemde ‘procedures’ (Houtkoop & Koole, 2000). Zo benoemt een zelfstandig naamwoord bepaalde ontwerpen en begrippen in de werkelijkheid, dus in de functionele pragmatiek hoort deze bij een ‘benoemde procedure’ (Ehlich 1991, in: Houtkoop & Koole, 2000). Een eigenschapswoord wordt gekoppeld aan de benoemde procedure, omdat het een kennisdeeltje is (El Farissi, 2008).

Oorspronkelijk was de bedoeling om in dit onderzoek in navolging van El Farissi (2008), Lukacs (2011) en Teissier (2014) de definitie van eigenschapswoord van de Algemene Nederlandse Spraakkunst³⁴ te volgen. Van den Berg (2009) meldt dat de bovengenoemde definitie in haar onderzoek niet volstaat en dat een eigenschapswoord ook andere grammaticale rollen dan die van het bijvoeglijk naamwoord kan vervullen. Tijdens het eerste filter worden alle zinnen met kernwoorden (*Pool(s)*, *Poolse X*, *Polen etc.*) gemarkeerd. Tijdens het tweede filter van het corpus ontstond de vraag over de grenzen en kenmerken van eigenschapswoorden. De analyse vanuit puur grammaticaal niveau zorgde voor een hoog aantal eigenschappen en liet eigenschappen die inhoudelijk relevant waren buiten beschouwing. Daarom is besloten om in deze scriptie naar zogenoemde eigenschapseenheden te kijken die aan een kernwoord gekoppeld kunnen worden op grammaticaal en/of inhoudelijk niveau van een zin. De eigenschapseenheden worden bepaald op basis van de onderstaande categorieën.

Naamwoordelijk deel van het gezegde – een kernwoord komt als zelfstandig naamwoord of bijvoeglijk naamwoord voor met een ander zelfstandig naamwoord (met eventueel bijbehorende bijvoeglijk naamwoorden), bijvoorbeeld:

De Polen waren in de oorlog zelf ook slachtoffer, ze moesten ook alles doen om te overleven.

(NRC Handelsblad, 24-11-1990)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheid: slachtoffer

of

Polen is een vrij land met vrije burgers, die echter niet alleen de geestelijke, maar ook de materiële verworvenheden van 't Westen willen overnemen.

(De Telegraaf, 24-11-1990)

³⁴ “Het eigenschapswoord is een categorie die valt onder het bijvoeglijk naamwoord. Het eigenschapswoord benoemt een bijzonderheid die niet aan omstandigheden is verbonden, bv. *een vierkant doosje, die aardige jongen, plantaardige olie (= 'olie van planten')* enz.” (ANS, 1997:383)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheden: vrij land, vrije burgers

Attributief gebruik van adjectief – een kernwoord komt voor als bijvoeglijk naamwoord (*Pools X, Poolse X*), het wordt alleen op de lijst met eigenschapseenheden genomen als de hele collocatie wordt ‘geattribueerd’, bijvoorbeeld:

Tusk heeft daarentegen al wat laten zien: hij hield zich staande in het roerige Poolse politieke klimaat, leidde Polen zonder krimp door de eurocrisis en werd in 2011 herkozen.

(NRC Handelsblad, 01-09-2014)

kernwoord: Poolse

eigenschapseenheden: roerig politiek klimaat

Bij deze groep horen ook kernwoorden (concrete verwijzingen naar het land en het volk, dus zelfstandig naamwoorden) met tenminste één bijvoeglijk naamwoord dat ‘geattribueerd’ wordt, bijvoorbeeld:

Tusk is de enige premier van postcommunistisch Polen die herkozen werd.

(De Volkskrant, 01-09-2014)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheid: postcommunistisch

Verbaal adjectief – een kernwoord (concrete verwijzingen naar het land en het volk, dus zelfstandig naamwoord) komt in combinatie met een werkwoord voor waarvan een bijvoeglijk naamwoord kan gemaakt worden, bijvoorbeeld:

Tusks topbaan bewijst dat Polen meetelt.

(NRC Handelsblad, 15-09-2014)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheid: meetelt

Bijstellingen – collocaties die vooral op inhoudelijk niveau op een bijschrijvende wijze iets over Polen vertellen, bijvoorbeeld:

Met opvallende stellingnames over de Oekraïense crisis en de noodzaak van een Europees front in energie-onderhandelingen met Rusland drong hij zichzelf en Polen - met meer dan 38 miljoen inwoners de grootste van de lidstaten die sinds 2004 toetraden tot de Unie - op de voorgrond.

(NRC Handelsblad, 01-09-2014)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheid: meer dan 38 miljoen inwoners, grootste van de lidstaten

Bijwoordelijke bepaling – een kernwoord komt voor als een bijwoordelijke bepaling in combinatie met een zelfstandig naamwoord dat ‘geattribueerd’ wordt, bijvoorbeeld:

Democratie is in Polen een couveusekind: pril, zwak en kwetsbaar.

(NRC Handelsblad, 24-11-1990)

kernwoord: Polen

eigenschapseenheid: democratie: een couveusekind, pril, zwak en kwetsbaar

Tenslotte worden de zinnen op inhoudelijk niveau geanalyseerd met betrekking tot **nationale symbolen en metaforen** die in het Poolse nationale geheugen bestaan, bijvoorbeeld:

Onder een duizend-dingendoekje vist hij een prachtige blauwe sjerp vandaan met daaraan de hoogste Poolse onderscheiding, de Orde van de Witte Adelaar, waarvan de president de grootmeester is.

(De Telegraaf, 20-12-1990)

kernwoord: Poolse

eigenschapseenheden: hoogste onderscheiding, de Orde van de Witte Adelaar

Woorden die nauw met de omstandigheden verbonden waren (in dit geval: regering, regeringsleider, verkiezingen) zijn buiten beschouwing gelaten. Omdat Polen hier als geografische en territoriale verwijzing wordt beschouwd, staan deze uitspraken los van de algemene beeldvorming over Polen, zoals niet het geval is bij clichés, stereotypen en voordelen. Voorbeelden die niet in de analyse zijn opgenomen, zijn als volgt:

De nieuwe Poolse regering werd gisteren beëdigd.

(Trouw, 23-09-2014)

Tusk, in 1957 geboren in Gdansk en in zijn studentenjaren actief voor het in zijn thuisstad opgerichte vakverbond Solidarnosc, is de langstzittende Poolse regeringsleider sinds 1989: zes jaar en 40 weken.

(De Volkskrant, 01-09-2014)

Nu, op de drempel van de jaren negentig, staan de Polen voor hun eerste vrije presidentsverkiezing en de elektriciën van weleer is een van de voornaamste kandidaten om vandaag (24 november) tot dat hoogste ambt te worden geroepen.

(De Telegraaf, 24-11-1990)

4.2. Onderzoeksmateriaal

Zoals eerder vermeld wordt dit onderzoek gedaan in het kader van de functionele pragmatiek binnen de institutie ‘media’. Acht landelijke dagbladen worden elke dag in Nederland gepubliceerd. In navolging van Lukacs (2011) is dit onderzoek op vier landelijke kranten uitgevoerd op basis van hun ‘identiteit’. Kranten representeren een eigen politieke richting: de Telegraaf – rechts en conservatief, de Volkskrant – links en progressief, NRC Handelsblad – liberaal en intellectueel georiënteerd en Trouw – protestants. Drie dagbladen horen bij de categorie ‘kwaliteitskranten’ (de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw) en een wordt als ‘populair dagblad’ getypeerd (de Telegraaf) (Bakker, 2011).

4.2.1. De Telegraaf

De Telegraaf is niet alleen de oudste van de geanalyseerde kranten, maar ook het meest gelezen dagblad in Nederland.³⁵ Het eerste nummer van de Telegraaf verscheen op 1 januari 1893 (Wolf, 2009). In de Eerste Wereldoorlog koos de Telegraaf een pro-Franse koers (Wolf, 2009). Tijdens de Tweede Wereldoorlog drukte de Telegraaf pro-Duitse materialen af, waardoor de krant na de Oorlog een verschijningsverbod kreeg (Wolf, 2009). Vanaf de jaren zeventig, de tijd van de linkse politiek, typeerde de krant zichzelf als onpartijdig en nationaal, en als een krant die tegenover de links-

³⁵ Oplage binnenland 2013: 528.044 (<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>) (geraadpleegd 30-03-2015)

radicalen stond (Van Den Broek, 2009). Deze uitspraken zijn door linkse journalisten en politici geïnterpreteerd als synoniemen voor rechts en commercieel (Van Den Broek, 2009).

4.2.2. De Volkskrant

Op 20 januari 1920 werd het eerste nummer van de Volkskrant door het Rooms-Katholieke Werkliedenverbond gepubliceerd (Van Vree, 1996 in: Domevscek, 2006). Hoewel het dagblad zijn wortels in de katholieke arbeidersvakbond heeft, richt de redactie zich niet uitsluitend op deze groep.³⁶ Vanaf de jaren zestig is de Volkskrant meer progressief geworden: in die tijd is ook de ondertitel “Katholiek dagblad voor Nederland” verdwenen (Van Vree, 1996 in: Domevscek, 2006). Aandacht voor sociale en maatschappelijke kwesties van die tijd, acties van de provobeweging en problemen van de derde wereld – dat trok toen veel jonge lezers aan (Van Vree, 1996 in: Domevscek, 2006). Als tweede kwaliteitskrant van Nederland richt de Volkskrant zich vandaag op jonge, hoogopgeleide lezers met een voorkeur voor progressieve partijen en werkzaam in de minder ‘harde’ economische sectoren (Van Vree, 1996 in: Domevscek, 2006). De Volkskrant was in 2013 het derde meest gelezen dagblad van Nederland.³⁷

4.2.3. NRC Handelsblad

Het eerste nummer van NRC Handelsblad verscheen op 1 oktober 1970 (Rümke, 2002). NRC Handelsblad ontstond uit een fusie van het Algemeen Handelsblad³⁸ en de Nieuwe Rotterdamse Courant, die vroeger werden gezien als twee liberale kranten (Langeveld, 2009). Beide kranten vertoonden inhoudelijk veel overeenkomsten, maar er was sprake van een cultuurverschil tussen ‘Amsterdam’ en ‘Rotterdam’ (Rümke, 2002). De redactie uit Amsterdam was meer geïnteresseerd in maatschappelijke en culturele ontwikkelingen, terwijl de Rotterdamse redactie meer aandacht aan politiek en economische kwesties besteedde (Rümke, 2002). Beide redacties doelden echter op een zo objectief mogelijke berichtgeving (Rümke, 2002). In de loop der tijd heeft NRC Handelsblad zich ontwikkeld tot een moderne liberale krant die ruimte geeft voor een eigen mening en zich daarmee richt op hoger opgeleide lezers (Rümke, 2002). In 2013 was NRC Handelsblad de vierde meest gelezen krant in Nederland.³⁹

4.2.4. Trouw

Het eerste nummer van Trouw verscheen op 18 februari 1943 onder de naam Oranje-Bode (Welgraven, 2002 in: Lukacs, 2011). Toen was het een illegale krant van een groep orthodox-protestanten die zich tegen de Duitsers verzetten (Welgraven, 2002 in: Lukacs, 2011). Tot de jaren zeventig werd Trouw gelezen door leden van Gereformeerde Kerken en de Antirevolutionaire Partij (Welgraven, 2002 in: Lukacs, 2011). Daarna nam Trouw afstand van Gereformeerde Kerken en werd geassocieerd met kritiek over de liberale en sociaaldemocratische politiek waar geen ruimte voor de christendemocratische waarden was (Bak, 1999). Vandaag de dag typeert de krant zichzelf als een dagblad dat “over religie en filosofie, groen, duurzaam en politiek” schrijft.⁴⁰ Daarom kan Trouw

³⁶ Tot nu toe is de Katholieke Arbeidsbeweging (KAB) de eigenaar van de krant. (<http://www.volkskrant.nl/binnenland/de-geschiedenis-van-de-volkskrant~a614928/>) (geraadpleegd 24-03-2015)

³⁷ Oplage binnenland 2013: 261.089 (<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>) (geraadpleegd 30-03-2015)

³⁸ de Nieuwe Amsterdamsche Courant (http://vorige.nrc.nl/krant/article1545099.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad) (geraadpleegd 24-03-2015)

³⁹ Oplage binnenland 2013: 191.617 (<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>) (geraadpleegd 30-03-2015)

⁴⁰ <http://www.trouw.nl/> (geraadpleegd 29-06-2015)

gezien worden als een progressief dagblad met een religieuze achtergrond. Trouw is het vijfde meest gelezen landelijke dagblad in Nederland.⁴¹

4.3. Selectie

Bovengenoemde dagbladen zijn geanalyseerd met betrekking tot twee gebeurtenissen uit twee verschillende perioden die in dit onderzoek tertium comparationis zijn. De eerste vrije presidentsverkiezingen en de benoeming tot de voorzitter van de Europese Raad zijn twee vergelijkingspunten uit de moderne Poolse geschiedenis. Het belang van die twee momenten is in het tweede hoofdstuk uitgelegd.

Lech Wałęsa en de eerste vrije presidentsverkiezingen is gekozen als de eerste gebeurtenis. De verkiezingen in Polen vonden op 25 november 1990 plaats. De tweede ronde werd op 8 december 1990 georganiseerd. Op 22 december 1990 trad Walesa aan als Poolse president toe.

Donald Tusk en zijn benoeming tot de voorzitter van de Europese Raad is gekozen als de tweede gebeurtenis. De officiële benoeming vond op 30 augustus 2014 plaats en sinds 1 december 2014 is Tusk in dienst.

De lengte van de periodes is echter niet gelijk. In het eerste geval is er sprake van 26 dagen, terwijl in het tweede geval dat 92 dagen zijn. Het oorspronkelijke idee was om voor beide periodes even lang te analyseren. Tijdens het verzamelen van data bleek dat de kranten vaker en meer over de eerste gebeurtenis hadden geschreven dan over de tweede. Om een representatief corpus te krijgen, is besloten om naar de inhoud en het belang van de gebeurtenis zelf te kijken. Aan de presidentsverkiezingen ging een campagne vooraf en dat ontbrak bij de benoeming van de voorzitter van de Europese Raad. De analyse van de dagbladen is gedaan van drie dagen voor tot drie dagen na bovengenoemde data dat wil zeggen vanaf 22 november tot en met 25 december 1990 en vanaf 27 augustus tot en met 4 december 2014.

Het corpus is samengesteld uit artikelen in desbetreffende periode waarin de namen ‘Walesa’ en ‘Tusk’ voorkwamen. Bij het verzamelen van het eerste deel van het corpus (zoekwoord ‘Walesa’) is gebruik gemaakt van verschillende middelen. De artikelen uit het NRC Handelsblad waren digitaal beschikbaar en verzameld met behulp van de zoekmachine via krantenbank LexisNexis. Voor de collectie van de artikelen uit de Telegraaf is het digitale archief van boeken, kranten en tijdschriften van de Koninklijke Bibliotheek gebruikt.⁴² De artikelen uit de Volkskrant en Trouw zijn handmatig (het scannen van microfilms) in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag verzameld. Het tweede deel van het corpus (zoekwoord ‘Tusk’) is volledig verzameld via LexisNexis. De onderstaande tabel geeft de uiteindelijke krantenverzameling aan.

⁴¹ Oplage binnenland 2013: 102.827 (<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>) (geraadpleegd 30-03-2015)

⁴² Het archief is beschikbaar via: www.delpher.nl/nl/kranten.

Zoekwoord	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
'Walesa'					
Aantal artikelen	22	25	23	25	95
Aantal woorden	7485	16700*	16871	10500*	51 517
Periode 1 (1990)	22.11-24.12	22.11-21.12	24.11-24.12	23.11-24.12	
'Tusk'					
Aantal artikelen	12	13	14	18	57
Aantal woorden	4 883	12 251	11 526	10 064	38 724
Periode 2 (2014)	28.08-01.12	29.08-02.12	30.08-01.12	29.08-04.12	
Totaal aantal artikelen	34	38	27	43	152

Tabel 1. Verzameling van de krantenartikelen (getallen met asterisk zijn schattingen⁴³)

4.4. Zoekmethode

Tijdens de eerste filter van het corpus zijn alle zinnen die kernwoorden (*Pool(s)*, *Poolse X*, *Polen etc.*) bevatten op een aparte lijst genomen. Deze zinnen zijn vervolgens gefilterd met betrekking tot de boven besproken categorieën van eigenschapseenheden.

Van 1056 zinnen zijn 138 relevante uitingen overgebleven. Deze zinnen zijn nogmaals geanalyseerd en daarvan zijn twee lijsten met eigenschapseenheden van beide periodes gemaakt. De eigenschapseenheden worden in het resultaten hoofdstuk nader toegelicht.

4.5. Kennisstructuren

Op basis van de twee lijsten met eigenschapseenheden zijn de kennisstructuren achterhaald. Voor het vaststellen van de kennisstructuren zijn drie beoordelaars, behalve de onderzoekster, betrokken. Zoals eerder genoemd, is kennisoverdracht een mentaal proces dat zich op de uitsnede van de werkelijkheid van de actanten baseert (Ehlich en Rehbein, 1986). Om een zo breed mogelijk beeld van kennisstructuren te krijgen, is besloten om hulp te vragen van drie mensen met affiniteit met Nederlandse en Poolse cultuur en tegelijk met verschillende achtergronden. De kenmerken van de beoordelaars zijn in de onderstaande tabel te vinden.

	Onderzoekster	Beoordelaar 1	Beoordelaar 2	Beoordelaar 3
Geslacht	Vrouw	Man	Vrouw	Man
Leeftijd	24	23	23	28
Nationaliteit	Poolse	Poolse	Dubbele nationaliteit	Nederlandse
Talenkennis	Poolse: moedertaal Nederlands: goed	Poolse: moedertaal Nederlands: vloeiend	Tweetalig opgevoegd (Poolse-Nederlands)	Poolse: basis Nederlands: moedertaal
Afgeronde opleiding	Bachelor: Nederlands	Bachelor: Nederlands	Bachelor: Bouwkunde	Bachelor: Scheikunde
		Master: Nederlands		

Tabel 2. Overzicht van beoordelaars

⁴³ De artikelen in de Volkskrant en Trouw waren niet digitaal beschikbaar. De schattingen zijn gemaakt op basis van een gemiddeld aantal woorden per regel in de eerste 10 regels van elk artikel. Daarna zijn de regels handmatig geteld en met het gemiddelde aantal woorden per regel vermenigvuldigd.

De beoordelaars hebben een opdracht gekregen om de lijsten per periode apart te categoriseren. Daarom wordt in dit onderzoek vanaf nu de term “kennisstructuur” gelijk aan “categorie” gebruikt. El Farissi (2008) schrijft dat zij haar beoordelaars heeft gevraagd om eigenschappen in zeven categorieën te verdelen. Dit getal was echter willekeurig en was gekozen om het werkbaar te houden (El Farissi, 2008). Naar aanleiding van haar aanbevelingen is besloten om de beoordelaars zelf over het aantal categorieën te laten beslissen. De beoordelaars is vervolgens gevraagd om een naam aan elke categorie te geven. De bedoeling was om een bijvoeglijk naamwoord of een zelfstandig naamwoord als naam van een categorie te geven.

De definitieve lijst van kennisstructuren is door de onderzoekster vastgesteld op basis van de resultaten van vier lijsten. Er is gekeken in hoeverre de verdeling van de eigenschapseenheden overeenkwam bij de beoordelaars. In navolging van El Farissi (2008) wordt om dit proces in kaart te brengen hieronder besproken hoe de kennisstructuur is ontstaan. Dit gebeurt aan de hand van *economisch zwak* als voorbeeld.

Onderzoekster	Beoordelaar 1	Beoordelaar 2	Beoordelaar 3	Definitief
ECONOMISCH ZWAK	ECONOMISCH ZWAK	STARTER ECONOMIE	ARM	ECONOMISCH ZWAK
1. economisch dal	1. economisch dal	1. economisch dal	1. economisch dal	1. economisch dal
2. economie die niet van de grond wil komen	2. economie die niet van de grond wil komen	2. 'gelddemocratie'	2. economie die niet van de grond wil komen	2. economie die niet van de grond wil komen
3. werkloosheid	3. werkloosheid	3. economie die niet van de grond wil komen	3. werkloosheid	3. werkloosheid
4. gedeelde armoede	4. gedeelde armoede	4. werkloosheid	4. diepe crisis	4. diepe crisis
5. diepe crisis	5. diepe crisis	5. houden van succes	5. in moeilijkheden	5. gedeelde armoede
6. chaos	6. in moeilijkheden	6. in moeilijkheden verkerende economie	6. grote economische problemen	6. in moeilijkheden verkerende economie
7. in moeilijkheden verkerende economie	7. grote economische problemen	7. grote economische problemen	7. grote economische problemen	7. failliet
8. 'chaos tegemoet gaat'	8. failliet	8. economie enorm achteruit gehoud	8. failliet	8. grote economische problemen
9. failliet	9. economie enorm achteruit gehoud	9. handelsgeest bekneld geraakt	9. economie enorm achteruit gehoud	9. economie enorm achteruit gehoud
10. grote economische problemen	10. handelsgeest bekneld geraakt	10. failliet	10. economie enorm achteruit gehoud	10. handelsgeest bekneld geraakt
11. economie enorm achteruit gehoud	11. achterlijkheid	11. postcommunisch	11. handelsgeest bekneld geraakt	11. achterlijkheid
12. handelsgeest bekneld geraakt		12. diepe crisis	12. handelsgeest bekneld geraakt	12. chaos

Tabel 3. Ontstaan van de kennisstructuur *economisch zwak*

De eigenschapseenheden *economisch dal*, *economie die niet van de grond wil komen*, *werkloosheid*, *diepe crisis*, *in moeilijkheden verkerende economie*, *failliet*, *grote economische problemen*, *economie enorm achteruit gehoud*, *handelsgeest bekneld geraakt* zijn door alle beoordelaars aan een categorie toegewezen. Deze categorie verwijst naar de moeilijke economische situatie van Polen na de val van het communisme. De namen van deze categorie kwam bij alle beoordelaars overeen. Bovendien

waren er twee beoordelaars die dezelfde naam aan deze categorie hebben gegeven. Daarom is er besloten bij de definitieve vaststelling deze categorie *economisch zwak* te noemen.

De uiting *gedeelde armoede* is door de onderzoekster en de beoordelaar 1 aan dezelfde categorie toegewezen. Deze uitdrukking is door de beoordelaar 2 aan de categorie *toekomstdromen* gekoppeld en door de beoordelaar 3 aan de categorie *samenwerkend*. De categorieën van de beoordelaar 2 en 3 lagen ver van elkaar. Daarom is er besloten om deze eigenschapseenheid aan de categorie *economisch zwak* toe te wezen.

De uiting *postcommunistisch* is weggestreept omdat het door de onderzoekster en de beoordelaar 3 aan de categorie *niet-communistisch* en *ondemocratisch* zijn toegeschreven. De beoordelaar 1 heeft deze eigenschapseenheid aan de categorie *afhankelijk* gekoppeld en de beoordelaar 2 aan de categorie *veroordeeld*. De categorie *niet-communistisch*, *ondemocratisch* en *afhankelijk* liggen dicht bij elkaar, daarom zijn ze in de gemeenschappelijke categorie *pas democratisch* samengenomen.

Op dezelfde manier zijn de eigenschapseenheden *achterlijkheid* en *chaos* aan deze categorie toegewezen en de eigenschapseenheden *‘gelddemocratie’*, *houden van succes*, *‘chaos tegemoet gaat’* weggestreept. De resultaten van de analyse worden in het volgende hoofdstuk besproken.

5. RESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het eerste en het tweede filter kwantitatief gepresenteerd. Verder volgen de lijsten van eigenschapseenheden die uit het subcorpus zijn gekomen. Daarna worden de kennisstructuren van beide periodes kwalitatief besproken. De analyse van de verdeling van de kennisstructuren per krant en per periode sluiten dit hoofdstuk af.

5.1. Resultaten van filter 1 en 2

In totaal zijn er 1056⁴⁴ uitingen met kernwoorden (*Pool(s)*, *Poolse X*, *Polen etc.*) gevonden waaruit het subcorpus is ontstaan. Na de tweede filter zijn er 138⁴⁵ relevante zinnen overgebleven waarin 169⁴⁶ eigenschapseenheden zijn gevonden. De resultaten van zowel het eerste als het tweede filter zijn in de bijlage te vinden.

De onderstaande tabellen bevatten een overzicht van het aantal uitingen dat na het eerste en tweede filter met het uiteindelijke aantal eigenschapseenheden per periode.

Zoekwoord 'Walesa'	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
1ste filter (kernwoorden)	118	209	263	156	746
Aantal woorden	2622	4436	5012	3429	15499
2e filter (relevante zinnen)	17	30	30	15	92
Aantal woorden	460	576	594	333	1963
Aantal eigenschapseenheden	23	41	37	16	117
Aantal woorden	59	119	140	55	373

Tabel 4. Subcorpus Wałęsa

Zoekwoord 'Tusk'	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
1ste filter (kernwoorden)	34	91	86	99	310
Aantal woorden	680	1907	1659	1841	6087
2e filter (relevante zinnen)	1	14	15	16	46
Aantal woorden	18	240	345	321	924
Aantal eigenschapseenheden	1	16	17	18	52
Aantal woorden	5	66	71	92	234

Tabel 5. Subcorpus Tusk

⁴⁴ 746 uitingen uit de eerste periode en 310 uit de tweede periode

⁴⁵ 92 uitingen uit de eerste periode en 46 uitingen uit de tweede periode

⁴⁶ 117 uitingen uit de eerste periode en 52 uitingen uit de tweede periode

5.2. Eigenschapseenheden

5.2.1. Periode 1

Uit de 92 relevante zinnen van de periode 1 zijn er 117 eigenschapseenheden gevonden. De lijst hieronder geeft alle eigenschapseenheden in willekeurige volgorde uit de eerste periode aan, zoals aan de beoordelaars aangeboden.

antisemitisch sentiment, socialistische satellietstaat van de Sovjet-Unie na 1945, vrij, vrije burgers, nieuw, economie enorm achteruit gehold, handelsgeest beknedd geraakt, democratisch, oppermachtige rooms-katholieke kerk, democratisch, machtige katholieke kerk, katholiek, zwaar rooms-katholieke, 'de vader van de economische hervormingen': Leszek Balcerowicz, de hoogste onderscheiding, de Orde van de Witte Adelaar, Duitse invasie in 1939, grondwet, vlag, zegels, grondwet, vrij, passiviteit, apathie, geen minderheden problematiek, slachtoffer, gigantische adelaar, modern, paternalisme, big bang recept a la (Polen), op de toekomst georiënteerd, diepe crisis, chaos, "Nog is Polen niet verloren", het volkslied, krankzinnigeninrichting, in moeilijkheden verkerende economie, niet rijp voor democratie, jonge democratie, heroïek, romantiek, "de Christus onder de volkeren": lijdend, gekruisigd, maar voorbestemd om op te staan en Europa tot voorbeeld te dienen, onafscheidelijk katholicisme, door Duitsland en Rusland opgedeeld, katholiek, modern westerse richting, gematigde theocratie, sterk gepolariseerd, deugd, glorie, uitverkorenheid, heldhaftigheid, moed, elan, achterlijkheid, escapisme, weinig waarde aan de democratie, onvolwassen democratie, steunpilaar voor de vrede in Europa, jonge democratie, grote economische problemen, de zwarte Madonna, de "koningin van Polen", intellectuele verwarring, xenofobie, agressief populisme, het verlangen naar een sterke leider, economisch dal, democratie: een couveusekind, pril, zwak, kwetsbaar, 'gelddemocratie', eenzijdig katholiek opgevoed, antisemitisme, slachtoffer, antisemitisme, tolerantie ten opzichte van joden, heterogeen, katholieke kerk een 'nationale instelling': hoeder van de ziel, samenspannende jood: tegenstander van de onafhankelijkheid, jood: synoniem met anti-Pool, inert antisemitisch, intellectuelen: synoniem met vijanden, joden: synoniem met vijanden, katholieken en goede patriotten, on-Poolse intellectuelen: de links-liberale denkers, niet-communistisch, jood: geen goede Pool, strijders tegen het communisme, lang geheugen, geen behoefte aan antihelden, behoefte aan helden, economie die niet van de grond wil komen, werkloosheid, houden van succes, denken in de sprookjeswereld en de illusies, 'chaos tegemoet gaat', generaal Pilsudski, de grote leider tussen de twee wereldoorlogen, erg egalitaire samenleving, gedeelde armoede, de zwarte Madonna, het volkslied, 'Nog is Polen niet verloren', nieuw, plaats voor iedereen, Walesa, de hoop van de natie, democratie staat niet stevig in de schoenen, failliet, postcommunistisch, eerst communistisch geleid land dat rekening hield met de oppositie, trots op de Nobelprijs, antisemitische gevoelens, antisemitisme, jonge groeiende democratie, democratie nog in zijn kinderschoenen staat, prille democratie, nieuw, niet rijp voor democratie, 93 procent bevolking katholiek, geloven in een wonder, meer dan negentig procent gaat regelmatig ter kerke, Duitse invasie in 1939

Tabel 6. Eigenschapseenheden periode 1

5.2.2. Periode 2

De analyse van 46 relevante zinnen uit de tweede periode heeft 52 eigenschapseenheden opgeleverd. De onderstaande lijst laat alle eigenschapseenheden uit de tweede periode zien.

opgedeeld in het eerste oorlogsjaar, meespreekt in de EU, postcommunistisch, postcommunistisch, trots dat hun premier de president van de EU wordt, profiteert op economisch gebied, trots op zichzelf, geen gefrustreerde dwarsligger meer in de EU, voorloper, stabiliteit, 22 jaar van onafgebroken groei, langzaam zijn achterstand op de rest van de Europa aan het inlopen is, geen gefrustreerde dwarsligger, slachtoffer, ongelukkige geschiedenis, uit de rode cijfers bleef, sport: altijd een zwakke plek, russofobie, roerig politiek klimaat, meer dan 38 miljoen inwoners, de grootste van de lidstaten, meetelt in een verenigd Europa, het uitgesproken pro-Europees gedrag, keiharde verdediger van het eigen belang, byzantijns zorgsysteem, democratisch, trots op de sterke positie die hun land de laatste jaren in de EU heeft verworven, meetelt, bijna veertig miljoen inwoners, 'eeuwige verliezer' tegen Duitsland, bloemeteelt, in Breda bevrijders van 1944, imago van lastige EU-partner, on-Poolse pragmatisme tegen Moskou, stabiele groei, belangrijke partner voor wensen als vrije markt en solide begrotingen, pro-Europese koers, een verstandige vrouw die liever haar kinderen beschermt dan met een geweer om zich heen te schieten, zeer anti-Russisch, haat jegens Poetin, gevoel dat ze ertoe doen in Europa, zeer sterke politieke cultuur, telt mee in Europa, 80 procent van de mensen in de Unie gelooft, het liberalisme: een vrijwel onbekende stroming in het (Poolse) denken, niet rood gekleurd tijdens de crisis, enig groen eiland in Europa, politiek: gewend aan conflict, confrontatie en beledigingen, toleranter, conservatief, katholiek, toleranter

Tabel 7. Eigenschapseenheden periode 2

5.3. Kennisstructuren

Zoals in 4.5. genoemd, zijn de bovenstaande lijsten met eigenschapseenheden aan de beoordelaars gegeven om zelf in categorieën in te delen. Het aantal categorieën dat is ontstaan was per beoordelaar anders, hetgeen bevestigt dat de kennis van de actanten een heterogene en gedifferentieerde structuur heeft (Ehlich en Rehbein, 1993). De samenstelling van lijsten met de categorisering van elke beoordelaar per periode is in tabel I en II in de bijlage te vinden. De tabel hieronder bevat het aantal kennisstructuren dat elke beoordelaar per periode heeft geformuleerd.

	Onderzoekster	Beoordelaar 1	Beoordelaar 2	Beoordelaar 3
Periode 1	11	8	6	10
Periode 2	11	8	3	8

Tabel 8. Aantal kennisstructuren per periode per beoordelaar

De definitieve lijst van kennisstructuren is gevormd op basis van de werkwijze die in 4.4. is beschreven. Zo zijn er negen kennisstructuren uit de eerste periode en zes kennisstructuren uit de tweede periode gevormd.

5.3.1. Periode 1

De kennisstructuren uit de eerste periode zijn als volgt: ***pas democratisch, nationalistisch, katholiek, economisch zwak, dromend, antisemitisch, opbouwend, bekrompen, lijdend***. De eigenschappen van desbetreffende kennisstructuren uit de eerste periode geeft tabel III aan, te vinden in de bijlage. Hieronder volgt een korte karakteristiek van de ontstaande kennisstructuren.

De grootste kennisstructuur ***pas democratisch*** verwijst naar de gebeurtenissen van eind jaren tachtig en de val van het communisme die in die tijd nog aanwezig waren in het Nederlandse collectief geheugen. In dit licht wordt de Poolse bevolking gekarakteriseerd als *vrije burgers*. Aan de ene kant komt Polen voor als een land van *strijders tegen het communisme* en het *eerste communistische geleid land dat rekening hield met de oppositie*. Aan de andere kant benadrukt de Nederlandse pers ook het feit dat de Poolse democratie *niet stevig in zijn schoenen staat* wat synoniem voor onervarenheid geldt. Een voorbeeld daarvan zijn de eigenschapseenheden: *democratie staat, prille, zwakke, kwetsbare democratie*. Bovendien vermeldt men Lech Wałęsa die met *de hoop van de natie* wordt geassocieerd.

Na de kennisstructuur ***pas democratisch*** tellen de structuren ***katholiek*** en ***nationalistisch*** even veel eigenschapseenheden. Het Poolse katholicisme wordt enerzijds in kaart gebracht met de bepalingen die enige negatieve lading hebben, zoals *gematigde theocratie* of *zwaar rooms-katholiek*. Anderzijds verwijst men naar de rol van de katholieke kerk voor de Poolse bevolking: *‘nationale instelling’: hoeder van de Poolse ziel en (opper)machtige rooms-katholieke kerk*. Daardoor wordt katholicisme gezien als iets essentieels en zelfs *onafscheidelijks*. De Nederlandse media noemen ook *de zwarte Madonna, de “koningin van Polen”*, die in het auto-perspectief voor het meest herkenbare symbool van het Poolse katholicisme staat. Bij deze kennisstructuur hoort ook het woord *paternalisme* dat zijn wortels in het katholicisme kan hebben.

Bij de categorie ***nationalistisch*** horen grotendeels nationale symbolen, zoals *het volkslied ‘Nog is Polen niet verloren’, gigantische adelaar, vlag, zegels en grondwet*. Bovendien noemt men twee personen die men identificeert met grote veranderingen in Polen, dat wil zeggen *generaal Pilsudski, de grote leider tussen de twee wereldoorlogen* en *‘de vader van de economische hervormingen’*:

Leszek Balcerowicz. Heel opvallend is ook dat de media de meeste bekende nationale metafoor⁴⁷ van Polen noemen volgens welke Polen is als “*de Christus onder de volkeren*”: *lijdend, gekruisigd, maar voorbestemd om op te staan en Europa tot voorbeeld te dienen*. In deze categorie komen ook meer abstracte begrippen als *moed* en *heldhaftigheid* naar voren.

De categorie **dromend** bevat de denkbeelden die naar abstracte begrippen verwijzen. De concepten zoals *heroïek*, *romantiek*, *deugd*, *uitverkorenheid*, *behoefte aan helden* maken deel uit van het archetype dat nauwkeurig in de volgende deelvraag wordt beschreven.

De categorie **economisch zwak** geeft de beschrijving van de moeilijke economische situatie waarin Polen zich na de systeemverandering heeft bevonden. De eigenschapseenheden zoals *werkloosheid*, *economisch dal*, *gedeelde armoede*, *failliet* karakteriseren Polen als een economisch zwak land.

De volgende categorieën **antisemitisch** en **opbouwend** bevatten even veel eigenschapseenheden. Aan de ene kant wordt Polen gekarakteriseerd als een homogeen land waar *geen minderheden problematiek is* en waar *joden* als vijanden worden gezien. De kennisstructuur **antisemitisch** heeft zijn tegenstellingen bij de groepering **opbouwend** waarin Polen juist met *tolerantie ten opzichte van joden* en *heterogeniteit*, *plaats voor iedereen* wordt geassocieerd. Bovendien verwijst de kennisstructuur **opbouwend** naar de grote veranderingen die in Polen de laatste tijd plaats hebben gevonden. Daarom komen er eigenschapseenheden voor die Polen als *nieuw* en *op de toekomst georiënteerd* noemen.

De categorie **bekrompen** bevat eigenschapseenheden zoals onder anderen *agressief populisme*, *intellectuele verwarring* of *on-Poolse intellectuelen*. De laatste en tegelijkertijd de kleinste kennisstructuur **lijdend** beschrijft Polen als een slachtoffer van Duitsland en Rusland.

De lading van sommige kennisstructuren kan op twee verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Zo kan de categorie **lijdend** tegelijkertijd als iets positiefs en als iets negatiefs worden gezien. Ehlich en Rehbein (1993) leggen dit verschijnsel uit op basis van ‘diffuse mundanisering’ van sententies wat bewijst dat kennis geen coherente eenheid is.

5.3.2. Periode 2

De analyse heeft de volgende kennisstructuren uit de tweede periode opgeleverd: **groeiend**, **Europees gericht**, **conservatief**, **verslagen**, **anticommunistisch** en **samenwerkend**. De eigenschappen van desbetreffende kennisstructuren uit de tweede periode geeft de tabel IV aan, te vinden in de bijlage. De ontstaande kennisstructuren worden verderop kort beschreven.

De kennisstructuur **groeiend** bevat de eigenschapseenheden die niet alleen naar de economische groei van Polen verwijzen, maar ook de geografische omvang van het land noemen. Zo wordt er gezegd dat Polen zowel *een groen eiland in Europa is* en *op economisch gebied profiteert*, als bij *de grootste van de lidstaten* hoort en *bijna veertig miljoen inwoners* telt. Deze geografische opmerking is bij uitstek een voorbeeld van het hetero-imago in de berichtgeving⁴⁸. Het specifiek Nederlandse hetero-imago is ook sterk aanwezig in de eigenschapseenheid *bloementeelt*⁴⁹.

⁴⁷ In het auto-perspectief

⁴⁸ Qua territoriale omvang is Polen ongeveer zeven keer groter dan Nederland.

⁴⁹ Een van de stereotypische beelden van Polen in Nederland is momenteel een Poolse arbeidersmigrant die bij de Nederlandse bloementeelt werkzaam is.

Ongetwijfeld is het ontstaan van de kennisstructuur **Europees gericht** door de omstandigheden beïnvloed: dankzij de benoeming van Donald Tusk tot de voorzitter van de Europese Raad *spreekt Polen mee in de EU* en wordt niet meer gezien als een *gefrustreerde dwarsligger*. Polen worden ook geassocieerd met het volk waarvan *80 procent in de Unie gelooft en het gevoel dat ze ertoe doen in Europa*.

Desalniettemin heeft Polen met betrekking tot de volgende kennisstructuur nog steeds een imago van een **conservatief** land waar *het liberalisme een vrijwel onbekende stroming* is. Aan de ene kant heeft men het over *zeer sterke politieke cultuur*, maar aan de andere kant is er sprake van een *roerig politiek klimaat dat aan conflict, confrontatie en beledigingen gewend* is. Bovendien heeft Polen in tegenstelling tot de eerder gekarakteriseerde kennisstructuur **Europees gericht** in de categorie **conservatief** Polen het imago van lastige EU partner. Ook de eigenschapseenheid *katholiek* valt onder deze categorie.

De kennisstructuur **verslagen** bevat zowel verwijzingen naar de geschiedenis als metaforische uitdrukkingen. Zo wordt Polen gekarakteriseerd als een land *opgedeeld in het eerste oorlogsjaar* en ook als *een verstandige vrouw die liever haar kinderen beschermt dan met een geweer om zich heen te schieten*.

In de kennisstructuur **anticommunistisch** komen de eigenschapseenheden naar voren die een negatieve attitude van Polen tegen Rusland laten zien. Voorbeelden daarvan zijn *russofobie* en *haat jegens Poetin*. In deze kennisstructuur komt Polen als een *postcommunistisch* land voor.

De laatste kennisstructuur **samenwerkend** bevat eigenschapseenheden zoals *toleranter* en *democratisch*. Bovendien wordt er ook naar Polen verwezen die in de Nederlandse *buitenblik de bevrijders in Breda van 1944* waren.

5.4. Kennisstructuren per krant

Er is gekeken welke eigenschapseenheden er uit de verschillende kranten kwamen. Dit is te zien in tabel 9 en 12. Tabellen 10/11 en 13/14 zijn vervolgens een kwantitatieve weergave in hoeverre de kennisstructuur binnen de krant voorkwam.

5.4.1. Periode 1

Kennisstructuur	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw
Periode 1				
1. PAS DEMOCRATISCH	democratisch (x2), vrije burgers, vrij (x2), socialistische, satellietstaat van de Sovjet-Unie na 1945	niet rijp voor democratie, jonge democratie (x2), weinig waarde aan de democratie, onvolwassen democratie	democratie: een couveusekind, pril, zwak, kwetsbaar, 'gelddemocratie', democratie staat niet stevig in de schoenen, Walesa, de hoop van de natie, strijders tegen het communisme, niet-communistisch, 'chaos tegemoet gaat'	niet rijp voor democratie, prille democratie, jonge groeiende democratie, democratie nog in zijn kinderschoenen staat, postcommunistisch, eerst communistisch geleid land dat rekening hield met de oppositie
2. KATHOLIEK	oppermachtige rooms-katholieke kerk,	onafscheidelijk katholicisme, gematigde theocratie,	eenzijdig katholiek opgevoed, katholieke kerk een	meer dan negentig procent gaat regelmatig ter kerke,

	machtige katholieke kerk, zwaar rooms-katholieke, katholiek, de zwarte Madonna, de “koningin van Polen”	paternalisme, katholiek	'nationale instelling': hoeder van de ziel, katholieken en goede patriotten, de zwarte Madonna	93 procent bevolking katholiek
3. NATIONALISTISCH	de hoogste onderscheiding, de Orde van de Witte Adelaar, vlag, zegels, 'de vader van de economische hervormingen': Leszek Balcerowicz grondwet (x2)	heldhaftigheid, moed, “Nog is Polen niet verloren”, het volkslied, gigantische adelaar, “de Christus onder de volkeren”: lijdend, gekruisigd, maar voorbestemd om po te staan en Europa tot voorbeeld te dienen	lang geheugen, generaal Pilsudski, de grote leider tussen de twee wereldoorlogen het volkslied, 'Nog is Polen niet verloren'	trots op de Nobelprijs
4. DROMEND		heroïek, romantiek, deugd, glorie, uitverkorenheid, elan	denken in de sprookjeswereld en de illusies, geen behoefte aan antihelden, behoefte aan helden, houden van succes, erg egalitaire samenleving	geloven in een wonder, het verlangen naar een sterke leider
5. ECONOMISCH ZWAK	economie enorm achteruit gehold, handelsgeest bekned geraakt	diepe crisis, in moeilijkheden verkerende economie, achterlijkheid, grote economische problemen, chaos	economisch dal, economie die niet van de grond wil komen, werkloosheid, gedeelde armoede	failliet
6. ANTISEMITISCH	antisemitisch sentiment	geen minderheden problematiek	Antisemitisme (x2), samenspannende jood: tegenstander van de onafhankelijkheid, jood: synoniem met anti-Pool, inert antisemitisch, joden: synoniem met vijanden, jood: geen goede Pool	antisemitisme, antisemitische gevoelens
7. OPBOUWEND	nieuw	modern, modern westerse richting, steunpilaar voor de vrede in Europa	nieuw, tolerantie ten opzichte van joden, heterogeen, op de toekomst georiënteerd, big bang recept a la (Polen), plaats voor iedereen	nieuw
8. BEKROMPEN	passiviteit, apathie	agressief populisme, xenofobie, intellectuele verwarring, escapisme,	intellectuelen: synoniem met vijanden, on-Poolse intellectuelen: de links-liberale denkers	

		krankzinnigeninrichting, sterk gepolariseerd		
9. LIJDEND	Duitse invasie in 1939	slachtoffer, door Duitsland en Rusland opgedeeld	slachtoffer	Duitse invasie in 1939

Tabel 9. Definitieve kennisstructuren periode 1 per krant

De tabel hieronder bevat een kwantitatief overzicht van bovenstaande tabel.

	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
Pas Democratisch	6	5	7	6	24
Katholiek	5	3	4	2	15
Nationalistisch	6	5	3	1	15
Dromend	0	6	5	2	13
Economisch Zwak	2	5	4	1	12
Antisemitisch	1	1	7	2	11
Opbouwend	1	3	6	1	11
Bekrompen	2	7	2	0	11
Lijdend	1	2	1	1	5
Totaal	23	41	37	16	117
Percentage	19,66 %	35,04 %	31,62 %	13,68 %	100 %

Tabel 10. Aantal eigenschapseenheden per krant per categorie, periode 1

Omdat de aantallen per krant enigszins verschillen, zijn ze in de onderstaande tabel als percentages weergegeven.

	De Telegraaf %	De Volkskrant %	NRC %	Trouw %	Totaal %
Pas Democratisch	26,1	12,2	18,9	37,5	20,5
Katholiek	21,7	7,3	10,8	12,5	12,8
Nationalistisch	26,1	12,2	8,1	6,3	12,8
Dromend	0,0	14,6	13,5	12,5	11,1
Economisch Zwak	8,7	12,2	10,8	6,3	10,3
Antisemitisch	4,3	2,4	18,9	12,5	9,4
Opbouwend	4,3	7,3	16,2	6,3	9,4
Bekrompen	8,7	17,1	5,4	0,0	9,4
Lijdend	4,3	4,9	2,7	6,3	4,3
Totaal (absolute waarde)	23	41	37	16	117

Tabel 11. Eigenschapseenheden per krant (percentage), periode 1

5.4.2. Periode 2

Op dezelfde manier zijn de kennisstructuren uit de tweede periode per krant verdeeld.

Kennisstructuur Periode 2	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw
1. GROEIEND		profiteert op economisch gebied, 22 jaar van onafgebroken groei, uit de rode cijfers bleef, stabiliteit, voorloper, langzaam zijn achterstand op de rest van de Europa aan het inlopen is	meer dan 38 miljoen inwoners, bijna veertig miljoen inwoners, de grootste van de lidstaten, bloementeelt	stabiele groei, enig groen eiland in Europa, belangrijke partner voor wensen als vrije markt en solide begrotingen, niet rood gekleurd tijdens de crisis
2. EUROPEES GERICHT		meespreekt in de EU, trots dat hun premier de president van de EU wordt, geen gefrustreerde dwarsligger meer in de EU, trots op zichzelf	meetelt in een verenigd Europa, het uitgesproken pro-Europees gedrag, trots op de sterke positie die hun land de laatste jaren in de EU heeft verworven, meetelt	gevoel dat ze ertoe doen in Europa, 80 procent van de mensen in de Unie gelooft, pro-Europese koers, telt mee in Europa
3. CONSERVATIEF			keiharde verdediger van het eigen belang, imago van lastige EU-partner, roerig politiek klimaat, byzantijns zorgsysteem	conservatief, het liberalisme: een vrijwel onbekende stroming in het (Poolse) denken, politiek: gewend aan conflict, confrontatie en beledigingen, zeer sterke politieke cultuur, katholiek
4. VERSLAGEN	opgedeeld in het eerste oorlogsjaar	sport: altijd een zwakke plek, slachtoffer, ongelukkige geschiedenis	'eeuwige verliezer' tegen Duitsland	een verstandige vrouw die liever haar kinderen beschermt dan met een geweer om zich heen te schieten
6. ANTICOMMUNISTISCH		postcommunistisch (x2)	russofobie, on-Poolse pragmatisme tegen Moskou	zeer anti-Russisch, haat jegens Poetin
4. SAMENWERKEND		geen gefrustreerde dwarsligger	democratisch, in Breda bevrijders van 1944	toleranter (x2)

Tabel 12. Definitieve kennisstructuren periode 2 per krant

De onderstaande tabel geeft het kwantitatieve overzicht van de opsomming van de tabel hierboven aan.

	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
Groeiend	0	6	4	4	14
Europees gericht	0	4	4	4	12
Conservatief	0	0	4	5	9
Verslagen	1	3	1	1	6
Anticommunistisch	0	2	2	2	6
Samenwerkend	0	1	2	2	5
Totaal	1	16	17	18	52
Percentage	1,92 %	30,77 %	32,69 %	34,62 %	100 %

Tabel 13. Aantal eigenschapseenheden per krant per categorie, periode 2

Zoals bij de eerste periode zijn de aantallen als percentages gepresenteerd om de vergelijking tussen de kranten overzichtelijker te maken.

	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
	%	%	%	%	%
Groeiend	0,0	37,5	23,5	22,2	26,9
Europees gericht	0,0	25,0	23,5	22,2	23,1
Conservatief	0,0	0,0	23,5	27,8	17,3
Verslagen	100,0	18,8	5,9	5,6	11,5
Anticommunistisch	0,0	12,5	11,8	11,1	11,5
Samenwerkend	0,0	6,3	11,8	11,1	9,6
Totaal (absolute waarde)	1	16	17	18	52

Tabel 14. Eigenschapseenheden per krant (percentage) periode 2

6. ANALYSE / DISCUSSIE

De tabellen die in het vorige hoofdstuk zijn weergegeven, vormen een uitgangspunt om de hoofdvraag en de deelvragen van dit onderzoek te beantwoorden. Als eerste worden de kennisstructuren en desbetreffende eigenschapseenheden in kaart gebracht om ze daarna met het archetypische beeld van Polen uit de literatuur te vergelijken. Verder wordt er getracht om ontwikkeling in de kennisstructuren in de Nederlandse kranten met het profiel van de krant te analyseren en met elkaar te vergelijken. Daarna volgt het antwoord op de hoofdvraag. Dit hoofdstuk eindigt met de reflectie op het onderzoek.

6.1. Bespreking van de resultaten

Om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden zullen eerst de antwoorden op de deelvragen onderzocht worden.

6.1.1. Kennisstructuren

De eerste deelvraag luidt:

1. *Welke kennisstructuren kunnen worden gevormd aan de hand van eigenschapseenheden met kernwoorden Pool(s), Poolse X en Polen?*

De in hoofdstuk vier beschreven werkwijze heeft negen categorieën voor de eerste periode en zes categorieën voor de tweede periode opgeleverd. Het hogere aantal kennisstructuren uit de eerste periode heeft te maken met het hogere aantal eigenschapseenheden dat uit het grotere corpus is uitgekomen.

Kennisstructuren	
Periode 1	Periode 2
1.Pas democratisch	1.Groeiend
2.Katholiek	2.Europees gericht
3.Nationalistisch	3.Conservatief
4.Dromend	4.Verslagen
5.Economisch zwak	5.Anticommunistisch
6.Antisemitisch	6.Samenwerkend
7.Opbouwend	
8.Bekrompen	
9.Lijdend	

Tabel 15. Kennisstructuren periode 1 en 2 (kwantitatief)

6.1.2. Archetypisch beeld

De tweede deelvraag van dit onderzoek is:

2. *In hoeverre wordt het archetypische beeld van Polen uit de literatuur in de krantenartikelen uit 1990 en uit 2014 gerepresenteerd?*

Het archetype is voornamelijk zichtbaar in de categorieën **nationalistisch**, **dromend**, **bekrompen** en **lijdend** uit de eerste periode. Naar aanleiding van Gerrits en Leerssen (2007) hebben deze kennisstructuren hun wortels in romantiek. Michelsen (1990) citeert in zijn artikel *Poręba* en schrijft

dat “de weg naar de Polen via het hart moet lopen. Poolse moed, wapperende vaandels, heldendom, ulanendom, een bastion in de verdediging van de westerse, een kerk met al zijn devotionalia” (Michielsen, 1990: 41). Het Poolse hart van een emotioneel volk verklaart het Poolse kudde-denken (Michielsen, 1990). Dit slaat een brug tussen de kennisstructuren **nationalistisch** en **dromend**.

De kennisstructuur **bekrompen** bevat eigenschappen die volgens het archetype aan de Poolse adel aan het einde van de achttiende eeuw zijn toegewezen. Deze eigenschappen leidden uiteindelijk tot de verdeling van het land tussen Pruisen, Rusland en Oostenrijk en daardoor tot het nationaal lijden van het Poolse volk (Gerrits en Leerssen, 2007). Het **lijden** van Polen dat met de lijdende Christus is vergeleken, wordt opnieuw herhaald tijdens de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog zoals Auschwitz en Katyń. De ‘oude vijanden’ – Duitsland en Rusland – worden ook hier opnieuw genoemd. Deze observatie wordt tevens door Sterckx (2012) gedaan in zijn onderzoek naar het beeld van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant in de Nederlandse media en het politieke discours tussen 2000 en 2011 deed. Sterckx (2012) schrijft dat het discours rondom Poolse arbeidsmigranten wordt gekenmerkt door oorlogsretoriek. Sterckx (2012) noemt Polen “ een slachtoffernatie” in het kader van de Duitse- en Sovjetbezettingen in de afgelopen eeuw (Sterckx, 2012: 11).

Bovendien is het katholicisme met het archetypische beeld van Polen verbonden. De kennisstructuur **katholiek** bevat de eigenschapseenheden die negatieve houding tegenover de katholieke kerk presenteren. Dit is te zien in de bijvoeglijke naamwoorden, zoals oppermachtige rooms-katholieke kerk of zwaar rooms-katholieke.

In de tweede periode liggen de categorieën **conservatief** en **verslagen** van alle kennisstructuren het dichtst bij het archetypisch beeld. Zoals in de eerste periode verwijzen deze categorieën naar de tijd van romantiek en de Tweede Wereldoorlog. De eigenschapseenheden zijn hier echter meer contextueel: de Poolse hardnekkigheid wordt beschreven in het Europese kader, dat wil zeggen Polen als een *keiharde verdediger van het eigen belang* en *lastige EU-partner*. Het thema van het Poolse lijden is echter meer nadrukkelijk aanwezig dan in de eerste periode: er wordt geschreven over de *ongelukkige geschiedenis* van Polen dat niet alleen een *slachtoffer*, maar zelfs een ‘*eeuwige verliezer*’ tegen Duitsland wordt genoemd.

Het Poolse katholicisme dat vroeger gekoppeld was aan het verzet tegen het communisme (zie: Korthals Altes, 2011), komt in de tweede periode nauwelijks voor. Dit is vergelijkbaar met de kennisstructuur **nationalistisch** uit de eerste periode: in de tweede periode is er geen sprake van het Poolse nationalisme of nationale symbolen. Deze worden vervangen met nieuwe beelden van Polen die niet met het archetype verwant zijn: de *bloemtelers* en *bevrijders van 1944 in Breda*. De ‘archetypische kennisstructuren’ zijn hier meer samengetrokken en minder uitgebreid behandeld.

Op basis van de analyse kan er geconcludeerd worden dat het archetypische beeld van een Pool als een lijdende en gelovige romanticus en het slachtoffer van de geschiedenis in beide periodes in verschillende mate aanwezig was. In de beeldvorming van Polen na de val van het IJzeren gordijn was het archetypische beeld meer zichtbaar dan vierentwintig jaar daarna. De conclusie komt in zekere mate over met de bevindingen van Sterckx (2012). Zoals hierboven vermeld noemt Sterckx (2010) de verwijzingen naar de ongelukkige Poolse geschiedenis, het lijden en de slachtofferrol die onder de categorieën **lijden** en **verslagen** vallen. Desalniettemin constateert Sterckx (2012: 12) dat “het negentiende-eeuwse romantische en messianistische passie- en eergevoel” niet zichtbaar zijn in de buitenblik van Nederland op Polen. Dit zou inherent kunnen zijn aan de inhoud van het door hem

geanalyseerde materiaal. Een tekst over Poolse arbeidsmigranten in Nederland zou namelijk andere dimensies van het beeld kunnen geven dan een tekst over de verkiezingen van een Poolse politicus tot een belangrijke functie.

6.1.3. Vergelijking van de kranten

De derde deelvraag van dit onderzoek verwijst naar de ontwikkeling in de kennisstructuren in de geanalyseerde kranten, de vraag is als volgt:

3. *Is er sprake van verschuiving omtrent de beeldvorming in de kennisstructuren in de Nederlandse kranten in 1990 en 2014? Zo ja, wat voor verschuiving? Waaruit blijkt deze verschuiving?*

Om deze vraag te beantwoorden worden verschillen in de kennisstructuren in de kranten apart per periode nagegaan op basis van de resultaten (te zien in 5.4.). Wegens het beperkte aantal eigenschapseenheden is er een grote willekeurige spreiding van de kennisstructuren. Het overzicht van de kennisstructuren is in de tabel 16 en 17 te zien.

	De Telegraaf %	De Volkskrant %	NRC %	Trouw %	Absolute waarde
Pas Democratisch	26,1	12,2	18,9	37,5	24
Katholiek	21,7	7,3	10,8	12,5	15
Nationalistisch	26,1	12,2	8,1	6,3	15
Dromend	0,0	14,6	13,5	12,5	13
Economisch Zwak	8,7	12,2	10,8	6,3	12
Antisemitisch	4,3	2,4	18,9	12,5	11
Opbouwend	4,3	7,3	16,2	6,3	11
Bekrompen	8,7	17,1	5,4	0,0	11
Lijdend	4,3	4,9	2,7	6,3	5
Totaal (percentage)	19,7	35,0	31,6	13,7	100 %
Totaal (absolute waarde)	23	41	37	16	117

Tabel 16. Eigenschapseenheden per krant periode 1

In de eerste periode ligt de nadruk in het geval van de Telegraaf voornamelijk bij de eerste drie categorieën, dat wil zeggen **pas democratisch**, **katholiek** en **nationalistisch**. Deze laatste twee categorieën samen met de categorieën **dromend**, **bekrompen** en **lijdend** zijn in zekere mate weerspiegelingen van het archetypische beeld. Er is ook sprake de brede spreiding van de kennisstructuren in het NRC Handelsblad vergelijkbaar met deze in de Volkskrant. Het meest opvallende verschil ligt echter bij de categorie **bekrompen** die het duidelijkst door de Volkskrant wordt gearticuleerd en bij de categorie **antisemitisch** die juist het minst zichtbaar is. Ten slotte heeft Trouw Polen vooral geschetst als een land dat **pas democratisch** is.

Er is een grotere spreiding van de kennisstructuren in de kwaliteitskranten dan in het geval van het populair dagblad. Daarom kan men constateren dat het beeld van Polen dat door NRC Handelsblad en de Volkskrant heterogener is gepresenteerd dan het beeld in de Telegraaf.

De verdeling van de kennisstructuren per krant in de tweede periode wordt weergegeven aan de hand van de onderstaande tabel.

	De Telegraaf %	De Volkskrant %	NRC %	Trouw %	Absolute waarde
Groeiend	0,0	37,5	23,5	22,2	14
Europees gericht	0,0	25,0	23,5	22,2	12
Conservatief	0,0	0,0	23,5	27,8	9
Verslagen	100,0	18,8	5,9	5,6	6
Anticommunistisch	0,0	12,5	11,8	11,1	6
Samenwerkend	0,0	6,3	11,8	11,1	5
Total (percentage)	1,9	30,8	32,7	34,6	100 %
Totaal (absolute waarde)	1	16	17	18	52

Tabel 17. Eigenschapseenheden per krant periode 2

Het meest opvallende verschil in de spreiding is dat bijna alle kennisstructuren in de kwaliteitskranten te zien zijn, wat in het populair dagblad niet het geval is. Er is slechts één eigenschapseenheid in de Telegraaf gevonden die aan de kennisstructuur **verslagen** is toegewezen. In dit geval is het moeilijk om hier een oordeel te geven over de spreiding bij de Telegraaf. Dit lijkt er echter op te duiden dat de Telegraaf momenteel meer interesse toont voor het binnenlandse dan voor het buitenlandse nieuws dan een kwart eeuw geleden. Bovendien lijkt het erop dat de kwaliteitskranten een genuanceerder beeld van Polen aan hun lezers trachtten te presenteren. Vooral in de tweede periode hebben het NRC Handelsblad en de Trouw beide een vrij brede en gelijke spreiding. Hoewel er nog steeds relatief veel nadruk wordt gelegd op de categorie **conservatief**, is de categorie **verslagen** in mindere mate aanwezig. In het geval van het NRC Handelsblad zijn de categorieën **groeiend**, **Europees gericht** en **conservatief** helemaal gelijk verspreid. Deze spreiding kan naar een objectiever beeld wijzen. De categorie **conservatief** heeft bij de Trouw wat meer aandacht gekregen. Dat kan worden verklaard door de progressieve oriëntatie van de Trouw. **Conservatief** is bij de Volkskrant helemaal niet genoemd, hier ligt de nadruk voornamelijk op **groeiend**. In zowel de eerste als tweede periode komen categorieën, die het archetypische beeld weerspiegelen meer naar voren. Voor de eerste periode is dit **bekrompen** en voor de tweede **verslagen**. Deze beelden verwijzen naar het verleden, maar in zekere mate typeren ook het negatieve wereldbeeld van de Volkskrant. In de tweede periode is wel een lichte verschuiving te zien ten opzichte van de eerste periode wat de Volkskrant betreft. In de eerste periode was **pas democratisch** laag en **economisch zwak** was juist hoog in vergelijking met de andere kranten. In de tweede periode zijn **groeiend** en **Europees gericht** juist hoger, wat op een positief beeld weergeeft. Dit wordt versterkt door de negatievere connotatie van de categorie **verslagen** die in zeker mate naar het verleden verwijst.

De complexiteit van het beeld van Polen wordt ook door het aantal artikelen over Polen weerspiegeld. Deze bewering wordt ondersteund door tabel 1, die voor een beter overzicht hieronder nogmaals wordt gepresenteerd. Als men naar het aantal artikelen uit de kranten kijkt, zijn de aantallen in meer of mindere mate vergelijkbaar. Als er echter naar de lengte van de artikelen wordt gekeken, is hier een duidelijk verschil te zien. Zo zijn bijvoorbeeld de artikelen uit NRC Handelsblad twee keer zolang als de artikelen uit de Telegraaf. Dit kan weer een indicatie zijn dat de Telegraaf minder interesse voor het buitenland heeft dan de andere kranten. Het is ook opvallend

dat Trouw in beide periodes het grootste aantal artikelen heeft gepubliceerd. De bewering over de relatie tussen het aantal eigenschapseenheden en het karakter van de krant zou echter getest moeten worden op een groter corpus.

Zoekwoord	De Telegraaf	De Volkskrant	NRC	Trouw	Totaal
'Walesa'					
Aantal artikelen	22	25	23	25	95
Aantal woorden	7485	16700*	16871	10500*	51 517
Periode 1 (1990)	22.11-24.12	22.11-21.12	24.11-24.12	23.11-24.12	
'Tusk'					
Aantal artikelen	12	13	14	18	57
Aantal woorden	4 883	12 251	11 526	10 064	38 724
Periode 2 (2014)	28.08-01.12	29.08-02.12	30.08-01.12	29.08-04.12	
Totaal aantal artikelen	34	38	27	43	152

Tabel 1. Verzameling van de krantenartikelen (getallen met asterisk zijn schattingen)

6.1.4. Hoofdvraag

Op basis van de bovenstaande karaktersering van de kennisstructuren per periode wordt er nu getracht om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden. De vraag luidt:

In hoeverre is aan de hand van krantenartikelen over de verkiezing van Lech Wałęsa tot president van Polen en de benoeming van Donald Tusk tot voorzitter van de Europese Raad de beeldvorming over Polen in de Nederlandse pers uit 1990 ten opzichte van 2014 veranderd?

Voor een beter overzicht worden de gekarakteriseerde kennisstructuren nogmaals kwantitatief weergegeven.

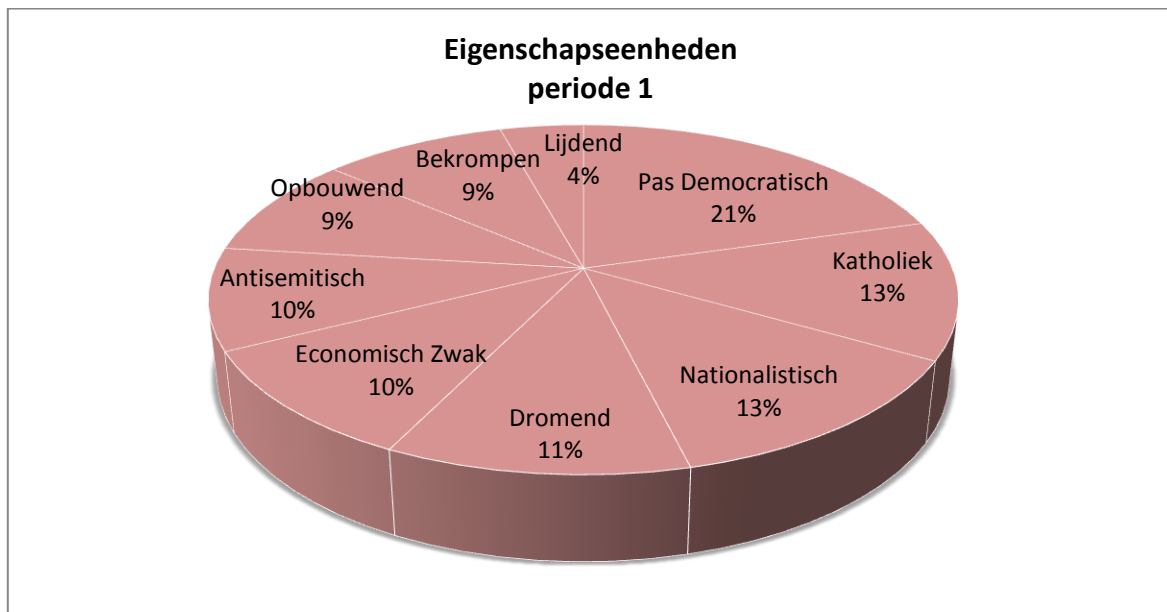

Diagram 1. Eigenschapseenheden periode 1

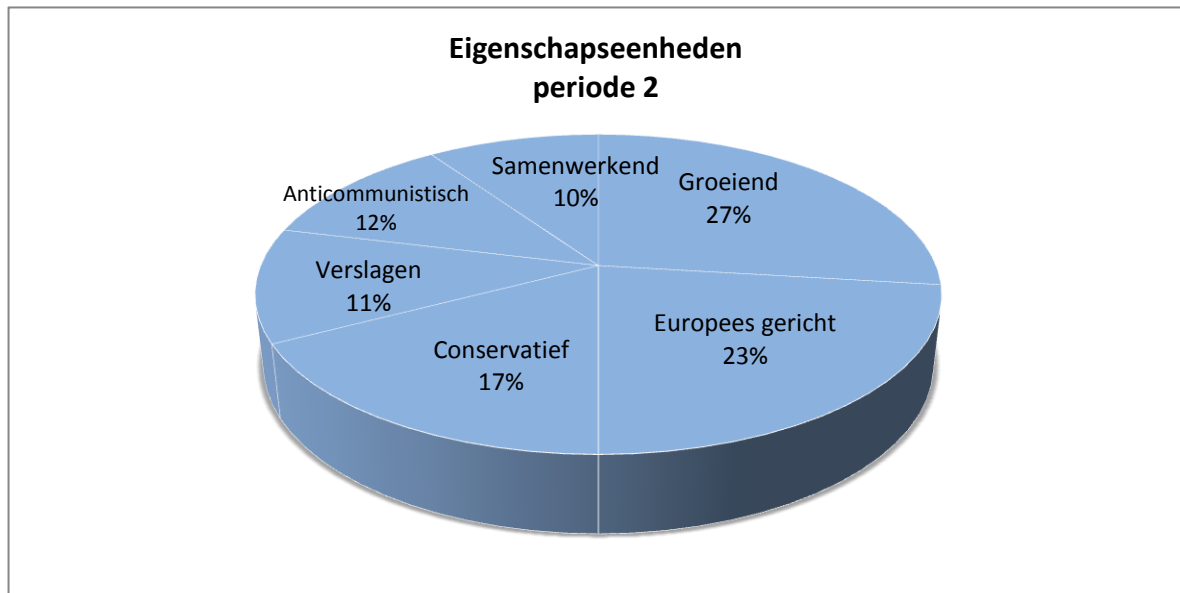

Diagram 2. Eigenschapseenheden periode 2

De bovenstaande diagrammen vertonen een verandering in het aantal kennisstructuren in de loop der tijd. Enerzijds kan men wegens het aantal artikelen concluderen dat de eerste Poolse presidentsverkiezingen na de val van het communisme voor de Nederlandse publieke opinie spectaculairder waren dan de benoeming van een Pool tot een voorzitter van de Europese Raad. De veranderingen in het Oostblok rond het jaar 1989, met name in Polen, wekten de interesse van de Westerse media. Anderzijds kan de grote hoeveelheid artikelen rondom de eerste periode worden verklaard door een ander karakter van de media van toen.⁵⁰ Deze factor ligt echter buiten de scope van dit onderzoek en hier wordt verder niet op ingegaan.

Niet alleen is het aantal kennisstructuren anders: heel opvallend zijn ook de verschillen in de benaming. Vanuit semantisch oogpunt kan men twee groeperingen binnen de kennisstructuren van beide periodes onderscheiden. Dat wordt op basis van tabel 18 hieronder uitgelegd. Deze categorisering is een poging om de kennisstructuren van deze analyse nader met elkaar in verband te brengen.

Kennisstructuren		
Periode 1	Periode 2	
Pas Democratisch (21%)	Europees gericht (23%)	}
Economisch Zwak (10%)	Groeiend (27%)	
Opbouwend (9%)	Samenwerkend (10%)	
Antisemitisch (10%)	Anticommunistisch (12%)	}
Katholiek (13%)	Conservatief (17%)	
Nationalistisch (13%)	Verslagen (11%)	
Bekrompen (9%)		
Lijdend (4%)		
Dromend (11%)		

Omstandigheden

Archetypisch beeld

Tabel 18. Kennisstructuren periode 1 en 2 (kwalitatief en kwantitatief)

⁵⁰ Kranten in de jaren negentig waren naast de televisie de belangrijkste informatiebronnen. Vandaag de dag is deze rol in grote mate door het internet overgenomen. Deze revolutie in de media leidde tot een verandering in het karakter van het nieuws dat wellicht op een andere manier door kranten gepresenteerd wordt.

De eerste groepering wordt gevormd door categorieën die enigszins het tegenovergestelde van elkaar zijn. Zo kan er gezegd worden dat Polen vijftwintig jaar geleden geassocieerd werd met een opstaande democratie en *in moeilijkheden verkerende economie*. Dat staat in tegenstelling tot Polen van vandaag dat een *pro-Europese koers* heeft genomen en symbool voor een economische groei in Europa staat. Polen van het begin van de jaren negentig dat aan het opbouwen was en open voor het nieuwe stond, kan gelinkt worden met het samenwerkende Polen van nu dat toleranter en democratisch is geworden.

In der loop der geschiedenis is er ook sprake van verandering van de Poolse ‘vijanden’: vijftwintig jaar geleden werd Polen geassocieerd met antisemitisme dat nu door anticommunisme is vervangen. Het moeilijke verleden, waarvoor Auschwitz een symbool is, was nog aanwezig in het collectief geheugen van de oudere Nederlandse generaties van de jaren negentig. Deze koers is in Polen na 1989 juist meer in de anticommunistische richting veranderd.

De kennisstructuren uit de eerste periode ***pas democratisch, zwak economisch, opbouwend, antisemitisch*** en ***Europees gericht, groeiend, samenwerkend, anticommunistisch*** uit de tweede periode vormen samen een groep kennisstructuren die eigenschapseenheden bevatten met een tendens naar de beschrijving van Polen in het kader van specifieke omstandigheden. Men kan hier een vooruitgang in de tijd merken: van een postcommunistisch land met een slechte economie groeit Polen naar de groeiende pro-Europese economie. Deze kennisstructuren zijn nauw met de context van de beide gebeurtenissen verbonden. Deze verandering in de beeldvorming over Polen in Nederland sluit zich aan bij de gedachte van Overbeek (2014). De Telegraaf, de Volkskrant, NRC Handelsblad en Trouw zagen Polen van Wałęsa als het land dat net van het communisme was bevrijd – “het land van boeren en arbeiders” (Overbeek, 2014). Dit staat in tegenstelling tot Polen dat door Tusk wordt vertegenwoordigd – een symbool voor stabiliteit, economische groei en “het inhalen van Europa” (Overbeek, 2014).

De overgebleven categorieën wekken associaties van het archetypische beeld van Polen die in 6.1.2. zijn besproken. Vanuit archetypisch oogpunt liggen de categorieën ***katholiek, nationalistisch, bekrompen*** uit de eerste periode en ***conservatief*** uit de tweede periode dichtbij elkaar. Als er naar de eigenschapseenheden van deze categorieën gekeken wordt, is het opvallend dat in beide periodes de nadruk op andere aspecten lag. In de jaren negentig was het stereotype van een katholieke en nationalistische Pool sterker aanwezig dan in 2014, waar de eigenschapseenheid *katholiek* slechts één keer in een categorie ***conservatief*** wordt genoemd. Bovendien is er geen sprake van nationale symbolen en metaforen in de periode 2014 in tegenstelling tot 1990. Men moet echter niet vergeten dat de presidentsverkiezingen een nationale gebeurtenis was en er daardoor veel nadruk lag op het Poolse patriotisme.

Ook de categorieën ***lijdend*** en ***verslagen*** lijken op elkaar en sluiten daarmee bij het archetype aan. In beide categorieën komen de eigenschapseenheid *slachtoffer* en uitdrukkingen die naar de oorlog verwijzen, zoals *door Duitsland en Rusland opgedeeld, ongelukkige geschiedenis* en ‘*eeuwige verliezer*’ tegen Duitsland voor. De categorie ***dromend*** heeft geen equivalenten in periode 2014.

Zoals eerder in 6.1.2. genoemd, was het archetypische beeld in de Nederlandse berichtgeving meer zichtbaar na de val van het communisme dan nu. Dit kan een aanduiding zijn dat de Nederlandse media opener en genuanceerder zijn geworden ten opzichte van Polen.

6.1.5. Het beeld van Nederland in het beeld van Polen

Ongetwijfeld is er sprake van een ontwikkeling van het beeld van Polen in Nederland tijdens de afgelopen kwart eeuw. Naar aanleiding van Leerssen (1993 en 2007) en Beller (2007) kan dit niet alleen het gevolg zijn van veranderingen in Polen, maar ook van veranderingen die de afgelopen vierentwintig jaar in Nederland plaatsvonden. Leerssen (1993 en 2007) en Beller (2007) noemen machtsverhoudingen als de achterliggende redenen voor de verandering in de beeldvorming. Deze verhoudingen zijn met economische en historische relaties van beide naties verbonden (Leerssen 1993, 2007 en Beller, 2007). In deze paragraaf wordt gepoogd om nog naar een ander dimensie van het door de Nederlandse pers geschetste beeld van Polen te kijken. Wat zegt dit beeld over zijn Nederlandse ontvanger? Wat waren de economische en historische verhoudingen tussen Nederland en Polen die invloed op dit beeld zouden kunnen hebben?

Economische verhoudingen

Het lijkt dat men twee belangrijke gebeurtenissen in de hedendaagse geschiedenis van de economische verhoudingen tussen het Westen en het Oosten van Europa kan noemen. De uitbreiding van de EU in 2004 en de economische wereldcrisis in 2009 hebben in zekere mate in de afgelopen jaren de relaties tussen Polen en Nederland gevormd. Het gevolg daarvan zijn onder andere nieuwe arbeidsmigratiepatronen.

Als er naar het bruto nationaal product van Nederland en Polen in de afgelopen tien jaar wordt gekeken, is het duidelijk dat de Poolse economie nog steeds in een groeifase zit, terwijl de Nederlandse zich in een stabielere fase bevindt.^{51 52} Fluctuaties en gevolgen van de wereldcrisis zijn voor de Nederlandse economie pijnlijker dan voor de Poolse. In dit opzicht valt Polen in vergelijking met Nederland letterlijk nog onder de categorie **groeïend** uit de tweede periode. Nederland kan gezien worden als tegenovergestelde van Polen, omdat de Nederlandse economie stabiel en zelfs afnemend is wegens de economische crisis.

De economische situatie was echter kort na de val van de Muur helemaal anders.⁵³ Toen was Nederland flink aan het groeien, terwijl Polen worstelde met de eerste grote economische veranderingen na het invoeren van markteconomie. Dat lijkt een verklaring te geven voor het ontstaan van de categorieën **pas democratisch, economisch zwak en opbouwend** uit de eerste periode. Daarom kan men Nederland van toen weer als een tegenovergestelde van Polen zien. Na de grote transformatie in de jaren zestig was Nederland in de jaren negentig al het synoniem van democratische waarden en economische stabiliteit.

Binnen de context van de economische verhoudingen tussen Polen en Nederlands speelt ‘arbeidsmigrant’ al enkele jaren een relevante rol die in het verzamelde materiaal niet echt naar voren kwam.⁵⁴ In hun boek schrijven Alonso en Papot (2014): “[Polen] heeft een slecht imago. De komst van arbeidsmigranten heeft daar geen verandering in gebracht” (Alonso en Papot, 2014: 11). Sinds 2009 kunnen de Poolse arbeidsmigranten zonder speciale werkvergunning in Nederland werken. Een felle reactie op de instroom van Poolse arbeidsmigranten was het Polenmeldpunt van Geert Wilders in 2012. Sterckx (2012) schrijft in zijn artikel over de *Polish plumber* die als een

⁵¹ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=4> (geraadpleegd 09-06-2015)

⁵² In 2014 was het bruto nationaal product voor Polen 1,7 en voor Nederland 0,7.

⁵³ In 1991 was het bruto nationaal product voor Polen -7 en voor Nederland 4,2.

⁵⁴ Slechts een van de gevormde eigenschaps-eenheden verwijst naar de stereotype van een Pool in Nederland, dat wil zeggen *bloementeelt*.

bedreiging voor de Westerse markt wordt gezien. Uit zijn onderzoek is gebleken dat Nederland door enkele Nederlandse kranten als een slachtoffer van goedkope arbeidskrachten wordt gepresenteerd. De Poolse arbeidsmigranten staan in tegenstelling tot de Nederlandse werknemers of werklozen die volgens Sterckx als “verwend, ondankebaar en gemakzuchtig” worden gekarakteriseerd (Sterckx, 2012: 11).

Historische verhoudingen

Zoals in 3.2 genoemd zijn beelden in de imagologische zin mobiel omdat ze van de machtsverhoudingen afhangen (Leerssen, 2007). Leerssen (2010) schrijft ook dat “any representation of cultural relations is a representation of a cultural confrontation”. Tijdens de imagologische analyse moet de onderzoeker zich afvragen hoe een bepaalde representatie herkenbaar is geworden en niet of die representatie klopt (Leerssen, 2010). De representaties die in de kranten staan, hoeven geen weerspiegelingen van de werkelijkheid te zijn. Daarom is het relevant om nog stil te staan bij de historische verhoudingen die van invloed zouden kunnen zijn op het ontstaan van de beelden over Polen in de Nederlandse pers.

De historische verhoudingen tussen Polen en Nederland zijn niet dramatisch veranderd na de val van de Muur. Het lijkt juist dat Nederland door de val van het IJzeren Gordijn opener voor het Oosten is geworden. Dat is te zien in de afname van het aantal categorieën die met het archetypische beeld verbonden zijn. Met de loop der tijd verdwijnen de grote, Poolse, nationale symbolen en metaforen die wel herkenbaar zijn voor een Poolse ontvanger, maar onbekend klinken voor het Nederlandse publiek. In plaats daarvan komt er een nieuwe gebeurtenis die eigenlijk voor beide kanten herkenbaar is. De Nederlandse herinnering over *Poolse bevrijders in Breda van 1944* van de categorie **samenwerkend** lijkt een brug te slaan tussen de gemeenschappelijke Nederlands-Poolse geschiedenis. Hoewel de Poolse bevrijders in Breda bij de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog horen, worden zij pas vierenvijftig jaar na de val van de Muur opnieuw genoemd. De diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Polen lijken ook te bewijzen dat de overheid van beide landen in contact met elkaar wil blijven. Voorbeelden daarvan zijn symbolisch handelen in verband met het staatsbezoek van de Poolse havenstad van Solidarność – Gdańsk – door Koningin Beatrix in 1997 en het eerste staatsbezoek van Koning Willem Alexander in juli vorig jaar. Bovendien is het ook belangrijk het bezoek te noemen van de toenmalige Poolse regeringsleider Tusk aan de viering van 65 jaar na de operatie Market Garden in Arnhem in 2009 en het bezoek van de Poolse president Komorowski vijf jaar daarna in Driel. Deze gebeurtenissen geven weer dat beide landen opnieuw de gemeenschappelijke geschiedenis proberen te definiëren.

Uit de tweede periode komen de categorieën **verslagen** en **conservatief** die in zekere mate het archetypische beeld weerspiegelen. Aan de ene kant kan het ontstaan van de categorie **verslagen** aan het archetype gekoppeld worden en daardoor aan de Poolse rol van slachtoffer in de loop der geschiedenis. Aan de andere kant suggereert de *ongelukkige Poolse geschiedenis* enigszins “een gelukkiger positie” van Nederland. De uitspraak over de meer of minder gunstige positie in de geschiedenis ligt echter buiten de scope van dit onderzoek en hier wordt verder niet op ingegaan.

Een vergelijkbare observatie kan ook met de categorie **conservatief** gedaan worden. Aan de ene kant ziet Nederland Polen gedeeltelijk in het kader van het archetype, maar aan de andere kant kan dit Poolse conservatisme opvallend zijn voor het Nederlandse liberalisme en secularisme. In dit opzicht

kunnen Polen en Nederland weer gezien worden als twee polen op het gebied van staatsinrichting en de invloed van godsdienst daarop.

6.2. Discussie

In deze paragraaf wordt gereflecteerd op de methode die in dit onderzoek is gebruikt en die invloed op de resultaten zou kunnen hebben. Bovendien worden er suggesties voor een eventueel vervolgonderzoek gegeven.

6.2.1. Beperkingen en validiteit

Definitie van ‘eigenschapswoord’

De werkwijze die tot nu toe door andere ICC studenten in dit soort onderzoek is gebruikt, was gebaseerd op de definitie van eigenschapswoord uit de ANS (1997). Volgens deze definitie hangt een eigenschapswoord niet van de omstandigheden af. In het geval van dit onderzoek is er een vraag ontstaan over de grenzen van dit begrip, omdat Polen juist in specifieke historische context onder de loep is genomen. Daarom is gepoogd om verschillende grammaticale en inhoudelijke categorieën voor eigenschapseenheden vast te stellen. Dat kan gezien worden als een bijdrage aan de methodologie van dit soort onderzoek. Eigenschapswoord was en blijft echter een subjectieve categorie. Ondanks de nauwkeurige analyse van het subcorpus, in het kader van de categorieën van eigenschapseenheden, is het mogelijk dat er nog andere gevallen bestaan die niet in de lijst van eigenschapseenheden zijn opgenomen. Het is echter niet te verwachten dat de resultaten van dit onderzoek zouden veranderen als het hiervoor genoemde wel het geval zou zijn. Het is om aan te bevelen voor een vervolgonderzoek de definitie van eigenschapswoord nog verder uit te werken. Vanwege de categorisering hebben de eigenschapseenheden een ander karakter dan de resultaten van El Farissi (2009). In haar onderzoek is er meer sprake van eigenschapswoorden, terwijl het in dit onderzoek gaat om eigenschapseenheden die in zekere mate gelinkt kunnen worden aan de resultaten van Lukacs (2011) en Teissier (2014).

Schatting van het aantal woorden

Dit onderzoek zou nog betrouwbaarder zijn, als desbetreffende artikelen uit de Volkskrant en Trouw getranscribeerd zouden worden. Het aantal woorden per artikel in deze twee dagbladen is geschat omdat die twee kranten niet digitaal beschikbaar waren. Het is dus mogelijk dat er nog zinnen bestaan met de kernwoorden uit 1990 die niet bij de analyse zijn betrokken. Er wordt echter niet verwacht dat dit aantal hoog zou zijn en dat de resultaten hierdoor anders zouden zijn.

Het perspectief van de beoordelaars

Behalve de categorieën van de eigenschapseenheden heeft het proces van het vaststellen van kennisstructuren ook invloed gehad op de resultaten van dit onderzoek. Naar aanleiding van de werkwijze van El Farissi (2009)⁵⁵ en Teissier (2014)⁵⁶ is besloten om volledige vrijheid bij de categorisering aan de beoordelaars te geven en alle eigenschapswoorden aan een categorie toe te wijzen. Aan de ene kant laat deze vrije keuze bij het categoriseren een breder beeld van de kennisstructuren van de beoordelaars zien. Aan de andere kant is dat brede beeld lastig in kaart te brengen. Bovendien kon de keuze van de beoordelaars door de onderzoekster invloed hebben op het

⁵⁵ Onderzoekster heeft zelf een aantal kennisstructuren van tevoren vastgesteld.

⁵⁶ Onderzoekster maakt een verdeling tussen bruikbare en onbruikbare eigenschapswoorden, daarom valt een aantal eigenschapswoorden weg.

definitieve resultaat. De onderzoekster heeft bij de categorisering van kennisstructuren voor mensen gekozen die inzicht in zowel Poolse, als Nederlandse cultuur hadden. Wat dit onderzoek betreft was deze groep echter niet helemaal representatief. De kennis van de Poolse culturele context gaat gedeeltelijk samen met het binnenperspectief van de beoordelaars. Dit zou invloed op de samenstelling van de categorieën kunnen hebben. Voor het vervolgonderzoek zou het interessant zijn om bij de categorisering van de kennisstructuren ook een controlegroep Nederlandse beoordelaars te betrekken die alleen buitenperspectief (Besamusca, Gelderblom en Ten Thije, 2010) op Polen zouden hebben.

Het perspectief de onderzoekster

De definitieve vaststelling van de kennisstructuren was in zekere mate een subjectieve keuze van de onderzoekster die op de verdeling van de beoordelaars is gebaseerd. Omdat de onderzoekster zelf uit Polen afkomstig is, kan deze keuze enigszins door haar binnenperspectief beïnvloed zijn. In die zin is het proces van *decentring* (Brislin, 1970 in: Spencer-Oatey & Franklin, 2009) altijd in zekere mate beïnvloed door de factor subjectiviteit van de onderzoeker. Het hetero-image van Polen in Nederland dat uit dit onderzoek is uitgekomen, is dus gedeeltelijk gevolg van het binnenperspectief van de onderzoekster. Het opzetten van de zogenoemde “Nederlandse bril” is niet helemaal mogelijk door het automatisme van het binnenperspectief van een onderzoeker.

Het beeld van Nederland

Binnen de imagologie is het beeld altijd afhankelijk van de economische en historische verhoudingen van de landen (Leerssen, 1993). In de jaren negentig was Nederland economisch sterker dan Polen dat toen met de systeemverandering aan het worstelen was. Na vijftientig jaar is de situatie anders: de Nederlandse economie is nog steeds sterker dan de Poolse, die in een groeifase zit. Aan de ene kant heeft Nederland interesse voor Polen dat als een aantrekkelijke investeringsplaats in Europa wordt gezien. Aan de andere kant associeert Nederland Poolse migranten met goedkope arbeidskrachten, die concurrerend voor de Nederlandse markt blijven. In dit onderzoek kwam de kwestie van arbeidsmigratie echter niet naar voren. In het geanalyseerde materiaal lijkt alleen een dimensie van het beeld zichtbaar zijn: Nederland ziet Polen vooral als een groeiend land en een potentiële zakenpartner en er wordt geen verwijzingen gedaan naar Poolse arbeiders in Nederland. Dit kan een gevolg van de keuze van de gebeurtenissen zijn. De diepgaande interpretatie van de historische verhoudingen vraagt altijd om historisch perspectief dat met de loop der tijd samen gaat. Om daar een definitieve uitspraak over de te doen is niet alleen meer literatuurstudie, maar ook meer tijd nodig.

6.2.2. Vervolgonderzoek

Het oorspronkelijke idee van dit onderzoek was om na te gaan hoe de figuren van Wałęsa en Tusk bij het archetypisch beeld van een Pool passen. Dit is echter in het geplande tijdsbestek niet gelukt. Dit kan een idee voor een vervolgonderzoek zijn dat een bijdrage aan de resultaten van deze analyse zou kunnen leveren. Het hele corpus zou nog een keer geanalyseerd moeten worden met de zoektermen “Wałęsa” en “Tusk”.⁵⁷

⁵⁷ De uitvoering zou echter tijdrovend zijn omdat de artikelen uit de Volkskrant en Trouw niet digitaal beschikbaar zijn. De relevante zinnen zouden getranscribeerd moeten worden en vervolgens aan het subcorpus moeten worden toegevoegd.

De keuze van de gebeurtenissen (twee bekende politici tijdens de belangrijkste momenten uit de recente Poolse geschiedenis) kan in zekere mate invloed op de beeldvorming hebben. Daarom is het ook om aan te bevelen om in vervolgonderzoek de beeldvorming tijdens nog een ander moment tussen 1991 en 2014 te nemen. Een voorbeeld kan de Poolse toetreding bij de Europese Unie in 2004 zijn. Bovendien is in het geanalyseerde materiaal het imago van Poolse migranten niet duidelijk naar voren gekomen. Dat hoeft echter niet te betekenen dat deze thematiek voor de Nederlandse media niet meer aantrekkelijk was. Dit kan het gevolg van de keuze van de gebeurtenissen zijn. De analyse van het verzamelde materiaal in het kader van arbeidsmigranten kan wellicht een nieuw licht op de migratiethematiek in Nederland werpen. Een interessante toevoeging op dit gebied is wellicht het artikel van Sterckx (2012) waarin hij het discours rondom arbeidsmigranten in jaren 2000-2011 analyseert.

Vanuit journalistisch oogpunt zou het interessant zijn om meer aandacht te besteden aan de spreiding van de gevormde kennisstructuren met bijbehorende eigenschapseenheden en de identiteit van een dagblad. Een dergelijke analyse vraagt om meer literatuurstudie en achtergrondinformatie over de geschiedenis van elke krant.

Vanuit de methodologische invalshoek is het aan het bevelen om het vervolgonderzoek op de verdeling van actantenkennis van Ehlich en Rehbein (1993) te baseren. Ehlich en Rehbein (1993) noemen zeven categorieën van actantenkennis waarvan er drie relevant voor het onderzoek naar beeldvorming lijken te zijn. In dit onderzoek zijn alleen de drie categorieën *inschatting*, *beeld* en *sententie* beschreven en er is niet verder op ingegaan. Een analyse op basis van de categorisering van actantenkennis van Ehlich en Rehbein (1993) zou ongetwijfeld van toegevoegde waarde zijn bij het analyse model van El Farissi (2008).

7. CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was om de verschuiving in de beeldvorming over Polen in kaart te brengen aan de hand van Nederlandse krantenartikelen uit 1991 en 2014. De eerste vrije presidentsverkiezingen die Lech Wałęsa heeft gewonnen en de benoeming van Donald Tusk tot de voorzitter van de Europese Raad zijn tertium comparationis van dit onderzoek om het beeld van Polen in de Nederlandse pers na te gaan. De analyse is uitgevoerd door middel van het analyse model van El Farissi (2008): de relevante artikelen zijn geanalyseerd in het kader van kernwoorden en eigenschapswoorden. Op basis daarvan zijn er kennisstructuren ontstaan die de verschuiving in de beeldvorming laten zien. De kennisstructuren zijn vervolgens vergeleken met het archetypische beeld van Polen uit de literatuur.

Uit de analyse is gebleken dat het beeld van Polen van 2014 flink is verschoven ten opzichte van 1990. Dat is te zien aan de hand van de gevonden kennisstructuren. De kennisstructuren die op basis van de krantenartikelen uit de eerste periode zijn geformuleerd, beschrijven Polen als het land dat **pas democratisch, zwak economisch, opbouwend** en **antisemitisch** is. In tegenstelling daarvan is Polen in de tweede periode gekarakteriseerd als **Europees gericht, groeiend, samenwerkend** en **anticommunistisch**. Omdat alle bovengenoemde kennisstructuren uit twee bepaalde gebeurtenissen voortkomen, zijn ze in zekere mate verbonden met het karakter van de politieke en historische omstandigheden zelf. Desalniettemin is er in de ogen van de Nederlandse pers sprake van vooruitgang van Polen. In dit opzicht kan er geconstateerd worden dat het beeld van Polen in Nederland van vorig jaar positiever en optimistischer was dan het beeld kort na de val van het communisme.

Het is ook een verschil in de zichtbaarheid van het Poolse archetype uit de literatuur: in 1990 was dat archetypische beeld van Polen duidelijker dan in 2014. Dat is te merken aan de kennisstructuren uit de eerste periode – **katholiek, nationalistisch, bekrompen, lijdend, dromend** – ten opzichte van de kennisstructuren uit de tweede periode – **conservatief** en **verslagen**. Hoewel de kennisstructuren van de eerste en tweede periode veel op elkaar lijken, zijn de kennisstructuren meer samengetrokken en minder uitgebreid behandeld in de tweede periode. Op basis daarvan kan er geconstateerd worden dat de Nederlandse pers vijftig jaar na de val van de IJzeren Gordijn Polen minder door het prisma van archetypische beelden uit het verleden ziet.

Het geanalyseerde materiaal was niet voldoende om definitieve uitspraken over de verschillen tussen de beeldvorming per krant te doen. De spreiding van de kennisstructuren lijkt in zekere mate willekeurig. Er is echter een duidelijk verschil te merken in het aantal eigenschapseenheden tussen de kwaliteitskranten en het populair dagblad. In de journalistiek uit de kwaliteitskranten zijn meer eigenschapseenheden opgenomen dan uit de Telegraaf. Dit lijkt er op te wijzen dat het populair dagblad minder op gedifferentieerde manier op de buitenlandse politiek gericht is dan kwaliteitskranten.

De ontwikkeling in de beeldvorming over Polen in Nederland lijkt afhankelijk te zijn van de verschuiving van de economische relaties tussen deze twee landen. De uitbreiding van de EU en de economische wereldcrisis zijn daar van grote invloed op geweest. De historische verhoudingen tussen Nederland en Polen lijken na de val van het communisme opnieuw gedefinieerd te worden.

Het is niet mogelijk om daarover een definitieve uitspraak te geven omdat er meer onderzoek naar de veranderingen in de economische en historische verhoudingen nodig is.

Er zijn vier aanbevelingen voor vervolgonderzoeken. Ten eerste zou het mogelijk zijn om het corpus met betrekking tot Wałęsa en Tusk te scannen om na te gaan hoe deze twee politici passen bij de gevonden kennisstructuren en het daaruit ontstane beeld. Ten tweede is het aanbevolen om nog een andere belangrijke gebeurtenis uit de vijftientig jaar van de Pools-Nederlandse betrekkingen uit te kiezen om een vollediger beeld van deze relaties te krijgen. De analyse van het corpus in het kader van het imago van Poolse arbeidsmigranten in Nederland kan een bijlage geven aan de multidimensionaliteit van dat beeld. Ten derde zou er meer aandacht besteed moeten worden aan de ‘identiteit’ van de kranten en de spreiding van de kennisstructuren per krant om de relatie tussen de oriëntatie van een dagblad en de gepresenteerde beeldvorming scherper te maken. Ten slotte zou in het vervolgonderzoek naast het analyse model van El Farissi (2008) de verdeling van actantenkennis van Ehlich en Rehbein (1993) kunnen worden gebruikt om de validiteit van de resultaten te verhogen.

Bibliografie

- Alonso, S., & Papot, T. (2014). Voorwoord. In S. Alonso, & T. Papot, *En nog is Polen niet verloren*. (pp. 7-12). Rotterdam: Uitgeverij Douane.
- Anderson, B. (2006). Patriotism and racism. In B. Anderson, *Imagined communities. Reflection on the origin and spread of nationalism* (pp. 141-154). Londyn/New York: Verso.
- Bak, P. (1999). Summary. In P. Bak, *Een 'meneer' van een krant. Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (pp. 429-431). Kampen: Uitgeverij Kok.
- Bakker, P. (2011). Kranten. In P. Bakker, *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie* (pp. 15-40). Amsterdam: Kluwer.
- Beller, M. (2007). Perception, image, imagology. In M. Beller, & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 4-14). Amsterdam: Rodopi.
- Beller, M. (2007). Stereotype. In M. Beller, & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 429-433). Amsterdam: Rodopi.
- Van den Berg, I. (2009). Een onderzoek naar beeldvorming over Nederland en Nederlanders in Argentijnse dagbladen voor en na het huwelijk tussen Willem-Alexander en Máxima Zorreguieta. *Masterscriptie*. Universiteit Utrecht.
- Besamusca, E., Gelderblom, A., & Ten Thije, J. D. (2010). Transnationale neerlandistiek: taal zonder natie, culturen zonder muren. *Internationale Neerlandistiek*, 5-10.
- Van den Broek, I. (2009). Engagement als deugd. Politieke journalistiek tijdens het kabinet-Den Uyl. In J. Bardoel, C. Vos, F. Van Vree, & H. Wijfjes, *Journalistieke cultuur in Nederland* (pp. 70-72). Amsterdam University Press.
- Dobbs, M. (2013). Lech Walesa: Symbol of the Polish August. In M. Dobbs, K. Karol, & D. Tervisan, *Poland, Solidarity, Wałęsa* (pp. 86-125). Burlington: Elsevier Science.
- Domevscek, E. (2006). Politieke kleur bekennen. *Masterthesis Media & Journalistiek*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Ehlich, K. (2010). Transnationaliteit: Europese talen, literaturen en culturen in het perspectief van een postnationale horizon. *Transnationale Neerlandistiek: Taal zonder natie, culturen zonder muren. Themanummer Internationale Neerlandistiek (4)*, 11-22.
- Ehlich, K., & Rehbein, J. (1986). In *Muster und Institution: Untersuchungen zur schulischen Kommunikation* (pp. 95-97). Tübingen: Gunter Narr.
- Ehlich, K., Rehbein, J., & Ten Thije, J. D. (ed.) (1993). *Kennis, taal en handelen*. Assen: Van Gorcum.
- El Farissi, N. (2008). De beeldvorming van Nederland en Nederlanders in binnen- en buitenlandse dagbladen vanaf 2002-2006. *Masterscriptie*. Universiteit Utrecht.

- Foucault, M. (1972). The description of statements II. In M. Foucault, *The archeology of knowledge and the discourse on language* (pp. 106-117). New York: Pantheon book.
- Gerrits, A., & Leerssen, J. (2007). Poles. In M. Beller, & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 216-218). Amsterdam: Rodopi.
- Gędek, M. (2002). Koniec sowieckiego komunizmu (1989-1991). "Solidarnościowo"-pezetpeerowskie współistnienie. In M. Gędek, *Przełom. Polska 1976-1991*. (pp. 303-308). Lublin: Norbertinum.
- (1997). "Eigenschapswoord". In W. Haeseryn, K. Romijn, G. Geerts, J. De Rooij, & M. Van den Toorn, *Algemene Nederlandse Spraakkunst. Band 1* (pp. 383-385). Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers.
- Hinrichs, J. (2014). Geld speelt weer rol in Polen. In J. Hinrichs, *Het jaar dat de Muur viel* (pp. 336-337). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hinrichs, J. (2014). Het regime loopt vast in Polen. In J. Hinrichs, *Het jaar dat de Muur viel* (pp. 120-121). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hinrichs, J. (2014). Inleiding: Naar het Oosten. In J. Hinrichs, *Het jaar dat de Muur viel. De val van het communisme in het Oostblok* (pp. 7-22). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hinrichs, J. (2014). Solidariteit. In J. Hinrichs, *Het jaar dat de Muur viel* (pp. 359-360). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hinrichs, J. (2014). Warschaupact. In J. Hinrichs, *Het jaar dat de Muur viel* (p. 361). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Houtkoop, H., & Koole, T. (2000). Functionele pragmatiek. In H. Houtkoop, & T. Koole, *Taal in actie: hoe mensen communiceren met taal* (pp. 129-144). Bussum: Coutinho.
- Koole, R. (2009). Hijgende vragen, vlotte babbels. De symbiose van politiek en media. In J. Bardoel, C. Vos, F. Van Vree, & H. Wijfjes, *Journalistieke cultuur in Nederland* (pp. 101-113). Amsterdam University Press.
- Korthals Altes, E. (2011). Impressions of crucial years: Poland, 1977-1980. In D. Hellema, R. Żelichowski, & B. Van der Zwan, *Poland and the Netherlands: a case study of European relations*. (pp. 165-183). Dordrecht: Republic of Letters Publishing.
- Langelaar, S. (2009). Nederland in beweging? Categorisering en m.b.t. Nederland en Nederlanders in binnen- en buitenlandse kranten vanaf de moord op Pim Fortuyn. *Masterscriptie*. Universiteit Utrecht.
- Langeveld, H. (2009). De verzuiling doorbroken. Hendrikus Colijn en de liberale en ongebonden pers. In J. Bardoel, C. Vos, F. Van Vree, & H. Wijfjes, *Journalistieke cultuur in Nederland* (pp. 37-50). Amsterdam University Press.

- Leerssen, J. (1993). Culturele identiteit en nationale beeldvorming. In J. Blom (ed.), J. Leerssen, & P. De Rooy, *De onmacht van het grote. Cultuur in Europa* (pp. 7-20). Amsterdam: University Press.
- Leerssen, J. (2007). Image. In M. Beller, & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 342-344). Amsterdam: Rodopi.
- Leerssen, J. (2007). Imagology: History and method. In M. Beller, & J. Leerssen, *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters* (pp. 26-30). Amsterdam: Rodopi.
- Lukacs, G. (2011). 1956: Climax zonder succes; 1989-90: Anticlimax met succes. Beeldvorming over Hongarije en de Hongaren in Nederlandse kranten tijdens de Opstand van 1956 en de systeemverandering van 1989-90. *Masterscriptie*. Universiteit Utrecht.
- Magaon, M. (2014). 'Een land van contrasten: Roemenië'. Een onderzoek naar de impact van de publieksdiplomatiestrategie van de Roemeense ambassade. *Masterscriptie*. Universiteit Utrecht.
- Michielsen, P. (1990). Polen. Het leergeld van de geschiedenis. In P. Michielsen, *Verworpen en ontwaakt, Hongarije, Polen, DDR, Tsjechoslowakije, Bulgarije, Roemenie, Joegoslavië, Albanië* (pp. 31-49). Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Overbeek, E. (2014). *Eurotopper Tusk. Het nieuwe Polen in Europa*. Schoorl: Uitgeverij Conserve.
- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 330-343.
- Spencer-Oatey. (2009). Culture and the research process. In H. Spencer-Oatey, & P. Franklin, *Intercultural interaction: a multidisciplinary approach to intercultural communication* (p. 269). Palgrave Macmillan.
- Sterckx, J. (2012, september). 'Polenproblematiek'. Het beeld van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant in Nederlandse nieuwsmedia en het politieke discours (2000-2011). *Tijdschrift van de Vereniging voor Neerlandistiek in Centraal-Europa*.
- Teissier, C. (2014). Over de inhuldiging van Beatrix in 1980 en Willem Alexander in 2013. Een onderzoek naar beeldvorming van Nederland en Nederlanders in binnen- en buitenlandse pers. *Masterscriptie*. Univeriteit Utrecht.
- Wolf, M. (2009). Het geheim van De Telegraaf : geschiedenis van een krant. *Omslag*. Amsterdam: Boom.

INTERNET BRONNEN

Rümke, I. (2002). Korte geschiedenis van NRC Handelsblad.

http://vorige.nrc.nl/krant/article1545099.ece/Korte_geschiedenis_van_%3Cbr%3ENRC_Handelsblad
(geraadpleegd 24-03-2015)

Geschiedenis van de Volkskrant.

<http://www.volkskrant.nl/binnenland/de-geschiedenis-van-de-volkskrant~a614928/>
(geraadpleegd 24-03-2015)

Leerssen, J. (2010). Images - Information - National identity and national stereotype.

<http://www.imagologica.eu/leerssen>
(geraadpleegd 30-03-2015)

Oplagen van dagbladen in Nederland

<http://www.oplagen-dagbladen.nl/>
(geraadpleegd 30-03-2015)

“Donald Tusk” website van het Poolse parlement

<https://www.premier.gov.pl/ludzie/donald-tusk.html>
(geraadpleegd 30-03-2015)

‘Archetype’ definitie

<http://www.woorden.org/woord/archetype>
(geraadpleegd 10-04-2015)

Dataworldbank: het bnp voor Polen en Nederland

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=4>
(geraadpleegd 09-06-2015)

Website van Trouw

<http://www.trouw.nl/> (geraadpleegd 29-06-2015)

Overzicht van de figuren, tabellen en grafieken

	Paginnummer
Figuur 1. P- Π-p model van de taalhandeling: kennisoverdracht	19
Tabel 1. Verzameling van de krantenartikelen	27
Tabel 2. Overzicht van beoordelaars	27
Tabel 3. Ontstaan van de kennisstructuur <i>economisch zwak</i>	28
Tabel 4. Subcorpus Wałęsa	30
Tabel 5. Subcorpus Tusk	30
Tabel 6. Eigenschapseenheden periode 1	31
Tabel 7. Eigenschapseenheden periode 2	31
Tabel 8. Aantal kennisstructuren per periode per beoordelaar	32
Tabel 9. Definitieve kennisstructuren periode 1 per krant	34
Tabel 10. Aantal eigenschapseenheden per krant per categorie, periode 1	36
Tabel 11. Eigenschapseenheden per krant (percentage) periode 1	36
Tabel 12. Definitieve kennisstructuren periode 2 (2014) per krant	37
Tabel 13. Aantal eigenschapseenheden per krant per categorie, periode 2	38
Tabel 14. Eigenschapseenheden per krant (percentage) periode 2	38
Tabel 15. Kennisstructuren periode 1 en 2 (kwantitatief)	39
Tabel 16. Eigenschapseenheden per krant periode 1	41
Tabel 17. Eigenschapseenheden per krant periode 2	42
Tabel 18. Kennisstructuren periode 1 en 2 (kwalitatief en kwantitatief)	44
Diagram 1. Eigenschapseenheden periode 1	43
Diagram 2. Eigenschapseenheden periode 2	44

Bijlage